

NICO RIEMERSMA

APOSTOLISCHE GELOFSBELIJDENIS

Schriftlezingen: Genesis 15:1-6 en Lucas 7:1-10

1. Wanneer je met mensen (uit de kerk) praat over de apostolische geloofsbelijdenis, dan proef je vaak al snel de nodige aarzelingen. Zo gebeurde dat ook, toen we in de commissie 'Vorming en Toerusting' deze dienst voorbereiden. De allereerste reactie, toen ik vroeg wat zij van de apostolische geloofsbelijdenis vonden, wat zij ermee hadden, was dat het allemaal van die beladen woorden waren. Ik was zó verrast dat ik van schrik vergat om te vragen wat er dan zo beladen aan is. Ik neem de term maar even heel letterlijk: de woorden zijn moeilijk te dragen, moeilijk om voor je rekening te nemen, zo versta ik die allereerste reactie.

Een aantal jaren terug schreef Kuitert een boek over het christelijk geloof onder de titel 'Algemeen *betwijfeld* christelijk geloof'. Het hele christelijk geloof is betwijfeld.

Om het heel plastisch te zeggen, het is niet: 'Ik geloof', maar: 'Ik twijfel aan God als de schepper van hemel en aarde', Niet: 'Ik geloof', maar: 'Ik twijfel aan (Jezus) 'ontvangen uit de maagd Maria'. Niet: 'Ik geloof de wederopstanding des vleses, maar: 'wederopstanding des vleses, dat kan niet'.

2. Wat je aan dit alles ziet, is dat veel van die grote woorden uit de christelijke traditie problematisch zijn geworden. Niet bij iedereen, maar wel bij velen. Misschien mag ik het zo zeggen: Velen van ons raakten het contact met die grote woorden kwijt.

Als u aan mij vraagt waarom we voor dit jaarthema hebben gekozen, dan is het vanwege deze situatie.

Een situatie die we zo toch niet kunnen laten, lijkt me, want tegelijkertijd kunnen we ook niet zonder die grote woorden. De kerk heeft hierin ooit de kern van haar geloof geformuleerd.

Dat is waarom we met elkaar aan de slag moeten, waarom we met elkaar het leerhuis in moeten: om weer contact te krijgen met die grote woorden.

Wat me opvalt bij veel mensen, voor wie zoveel van het christelijk geloof problematisch is geworden, is dat ze het daar vaak ook bij laten. Ze hebben met bepaalde dingen moeite, ze geloven bepaalde dingen niet meer, maar je ziet ze vervolgens niet zoeken, niet vragen om te komen praten, nee, ze laten het erbij. Alsof er ook geen verlangen meer is om opnieuw te zoeken, om op zoek te gaan naar andere, nieuwe betekenissen. Alsof andere mogelijkheden worden uitgesloten. Alsof ze er geen vertrouwen meer in hebben dat die woorden nog weer opnieuw tot leven zouden kunnen komen.

Daar zou ik dit jaar graag met u aan willen werken. Kijken of die woorden toch weer grote woorden voor ons kunnen worden, woorden die ons leven verrijken, woorden die ons leven in een nieuw licht zetten, woorden die aan ons handelen richting kunnen geven. Het zijn tenslotte toch woorden die al meer dan 1200 jaar in de kerk geklonken hebben. En het zijn woorden, waaraan je elkaar toch herkent. Dichtbij, hier in Nederland - zoveel en zo verschillende kerken als er ook mogen zijn, die woorden kan je toch in elke kerk horen -. Maar ook ver weg. Waar je ook in de wereld naar de kerk gaat, dan kan er heel wat verschillen in de manier waarop het bij jou in de kerk toe gaat, maar hoor je die geloofsbelijdenis, dan voel je daar toch die band: van die ene kerk, met die ene Heer, en dat ene geloof in Hem.

3. Nu willen wij tegenwoordig veel liever ons eigen geloof formuleren. En dat moet *ook*. Het kan eigenlijk ook niet anders, geloof is tenslotte een persoonlijke zaak. En toch is het goed - en dat is iets wat met het inbrengen van de geloofsbelijdenis gebeurt- om de zaak ruimer te houden dan alleen je eigen formuleringen, dan je eigen persoonlijke geloofsbelijdenis. Goed om daarin ook ruimte bieden aan die dingen van het geloof, waarvan je nu misschien zegt: 'Ik kan daar nu even niks mee', maar toch ook wilt laten merken dat je ze toch niet kwijt wilt. Goed als je daar toch ook ruimte voor wilt bieden. Je geeft ermee aan dat je geloven ziet als een ruimte die groter is dan jezelf. Je geeft ermee aan te dat je er oog voor wilt hebben dat anderen met andere dingen komen, met woorden waarvan zij zeggen dat zij karakteristiek zijn

voor God, woorden die je niet mag missen, omdat je anders aan God tekort zou doen.

Hoe makkelijk is het tenslotte ook niet om die dingen terzijde te leggen, die jou niet goed uitkomen, die jou in je leven zouden kunnen storen. Nee, ook daarom is het goed om met zo'n tekst (het apostolicum) bezig te zijn, helemaal in deze tijd, juist omdat die zoveel elementen bevat, waarmee we tegenwoordig maar moeilijk uit de voeten kunnen.

4. Ik wil met u nog even terug. Terug naar die beladenheid van de apostolische geloofsbelijdenis, en wel naar de vraag waar dat nu in zit, wat is die beladenheid nu precies? Me dunkt, als die vraag niet aan de orde is gekomen, dan heeft het ook weinig zin om verder te gaan. Want daar zit nu net de crux, heb ik het idee, waarom mensen er niet verder mee gaan. Het lukt niet, omdat ze niet zien hoe het verder moet. En dat heb je wel nodig. Dan moet er toch iets van een andere weg zichtbaar worden, dan moet er een ander perspectief oprijzen, waardoor we het idee hebben dat het zin heeft om daar verder mee bezig te gaan.

Maar eerst dat struikelblok. Hoe komt het nu dat veel mensen zoveel problemen hebben met deze woorden. Waarom lukt het niet om er een relatie mee te krijgen? Waarom is die relatie verbroken?

Dat heeft, naar mijn idee, voor een belangrijk deel te maken met het feit dat we de taal van het geloof toch opvatten als uitspraken die onze werkelijkheid zouden beschrijven.

Dat is eigenlijk heel simpel te zien aan de kwestie die nog steeds het geloof beheerst: de *verhouding*, ik kan beter zeggen, de *spanning* tussen geloof en wetenschap. Daar zit dan ook veel van de moeite van mensen. Dat kan je heel makkelijk terug horen in zinnen als 'Dat kan niet, Jezus kan niet over het water lopen'. Gisteren in het dagblad *Trouw* weer, met Paul Verhoeven, die een boek over Jezus schreef. Die zegt, als het over de maagdelijke geboorte gaat: 'Dat kan niet'.

Daar zit eigenlijk steeds de kneep. En dat is waarom veel mensen het moeilijk hebben. Omdat ze het idee hebben dat ze gedwongen worden om (in) dingen te geloven die in strijd zijn met de werkelijkheid, die logischerwijs niet kunnen.

Het is een schema, een manier van denken, waarvan ik steeds weer merk hoe moeilijk het is om mensen daar los van te krijgen. De dingen van het geloof die voor werkelijkheden worden aangezien, net zo reëel als de preekstoel en de avondmaalstafel hier. Maar, lieve gemeente, op

die manier bestaan de dingen van het geloof niet. We zagen daar van de zomer ds. Klaas Hendrikse ook al tegen protesteren. Hij deed dat rond het woord 'God', waarvan hij zei dat God niet bestaat (zoals appeltaart bestaat). Gemeente, als we daaraan vasthouden, vasthouden dat het om bestaande werkelijkheden gaat, op die manier komen we er echt niet uit. Dan kunnen we de kerk zelfs over niet al te lange tijd sluiten. Het zal echt anders moeten. We zullen echt een nieuwe verhouding moeten krijgen tot de geloofstraditie, wil de kerk toekomst blijven houden.

5. Gemeente, nu is daar alles van te snappen, van die vraag naar het werkelijkheidsgehalte van de dingen, maar als we daar *beginnen*, dan missen we toch echt het punt, en dat niet alleen, maar dan zie ik ook niet hoe we nog contact kunnen krijgen met deze woorden van de apostolische geloofsbelijdenis. Er is een nieuwe houding nodig, een nieuwe houding die ook met een andere vraag moet beginnen.

Wij beginnen direct met te vragen: 'Geloof jij dat God de wereld in zes dagen geschapen heeft?' En dan zijn er maar twee mogelijkheden: die vraag kan je met *ja* of *nee* beantwoorden, maar hebben de vragensteller en de beantwoorder het dan over hetzelfde? Uit veel van *die* geloofsgesprekken kan je opmaken hoezeer mensen dit geloof ervaren/beleven/zien binnen die kaders die ik eerder schetste. Dat kader dat ik kort op de noemer bracht van geloof en wetenschap. Geloof als iets dat toch eigenlijk op tal van punten in strijd is met onze werkelijkheidsbeleving, met de manier waarop er in de wetenschap tegenaan gekeken wordt. Uit dat dilemma zullen we moeten treden. Wij hebben maar al te vaak het idee dat dat niet kan, dat daaraan niet ontkomen kan worden. Maar dan vergeten we toch nog iets. Wij geven aan de dingen van het geloof de betekenis die dat woord in onze gewone taal heeft. Horen we in de Bijbel het woord *water*, dan zullen wij dat toch direct opvatten als H₂O. En zo zijn we ook opgevoed, je moet het letterlijk nemen, maar intussen hebben we niet in de gaten dat wat wij letterlijk noemen, dat daarachter een natuurwetenschappelijke wijze van aankijken tegen de werkelijkheid schuilgaat. Dat is de taal geworden die pas echt de naam mag krijgen van waarheidsgetrouw.

Maar dat we de taal van het geloof zó zijn kwijtgeraakt, dan is iets dat nog maar amper tot ons doordringt. Dat de taal van het geloof meer

raakt aan de taal van de poëzie dan aan de taal van de wetenschap, dat dringt nog niet echt door.

Gebeurt dat (wel), dan ga je opeens toch anders luisteren, dan krijg je oog voor het feit dat het niet gaat om beelden gaat die de (gewone) werkelijkheid willen beschrijven, maar dat het beelden zijn die jou iets willen zeggen. Dan verdwijnt die vraag, die nog wel eens als een verhoor wil overkomen: Geloof je dat God schepper is van hemel en aarde. En dan komt er ruimte voor de vraag: wat wil daar nu eigenlijk mee tot uitdrukking gebracht worden dat de Here God de Schepper is van hemel en aarde?

Om dat te verstaan, moet er nog een tweede ontdekking gedaan worden. Want om die vraag te kunnen beantwoorden zal de Bijbel toch op tafel moeten komen, dat scheppingsverhaal uit Genesis 1, en dan zullen we met elkaar moeten gaan lezen om te ontdekken wat er met dit verhaal gezegd wil worden. En dan zal het gebeuren dat er opeens hele andere dimensies uit dat scheppingsverhaal naar voren komen, dingen die je daar nooit zo mee verbonden had. Dan zal je merken dat je daar zelf in genoemd wordt, en wat het betekent dat Hij jou niet naar je aard geschapen heeft, maar naar *zijn* beeld, en *zijn* gelijkenis.

6. Wij zijn geneigd om naar buiten te kijken, en van wat we om ons zien, te zeggen dat God dat alles gemaakt heeft. Dat geloof komt, kijkend naar diezelfde werkelijkheid, direct onder spanning te staan, als je

aan alle orkanen denkt, die in de afgelopen week over het Caribisch gebied en de VS trokken.

En zo gaat het eigenlijk steeds bij het geloof. Hier in dit huis horen we daarvan, en we ervaren het als heilvol, maar we zijn nog niet buiten, of daar gebeuren dingen die met het zojuist gehoorde in tegenspraak zijn. Zo snel als we het ons toegeëigend hebben, zo snel zijn we het ook weer kwijt, als we buiten zijn. Of we uiten onze boosheid op God, of we zijn in hem teleurgesteld, omdat het niet zou kloppen met wat we hierbinnen gehoord hebben. Zo Hem intussen voor onbetrouwbaar uitmakend. Hij doet niet wat Hij zegt!

7. Dat is steeds de manier waarop het toegaat. Maar ik vraag me af - al veel langere tijd - , of we het zo wel goed doen, of dat de manier is die bij het geloof thuishoort. In de apostolische geloofsbelijdenis staat dat

woordje 'geloof' *helemaal voorop*. Het is het eerste woord. Neem ik u mee naar Lucas 7 (vs 1-10), dan ziet u dat datzelfde woordje 'geloof' daar *helemaal aan het slot* staat.

Wat ik daarmee wil zeggen, dat u ook bij dat woordje 'geloof' uit de apostolische geloofsbelijdenis moet denken: daar gaat wat aan vooraf en daar volgt wat op. In Lucas 7: 'Spreek met een woord en mijn kind moet genezen.' Kijk, dat nu noemt Jezus hier geloof: dat wat gezegd wordt, dat dat ook zal gebeuren. Precies overigens zoals in het scheppingsverhaal: God die spreekt, en het is er!

Veel is over dit verhaal, over deze zin te zeggen. Waar het mij nu om gaat, is om op het spoor te komen wat dat geloof in de apostolische geloofsbelijdenis nu eigenlijk is. Dan moet u ook begrijpen dat aan dat geloof waar de geloofsbelijdenis mee begint, ook iets voorafgaat. Dat is dit boek, dat we hier lezen. Het gebeurt in de Dienst van het Woord'.

Kijk, daar begint alle geloof mee, ja dat is geloof in zijn diepste betekenis: 'iemand op zijn woord vertrouwen', 'vertrouwen hebben in wat iemand tegen je zegt'. Dat is: staat maken op wat de ander tegen je zegt.

Weet u wat het Hebreeuwse woord is dat in Tenach vaak met 'gelooven' is weergegeven? *Aman*. U kent het van het woordje 'Amen'. 'Het is waar en zeker', zo hoorde u op de catechisatie van uw wijkpredikant. Hoe het woord op veel andere plaatsen is weergegeven? Met: standhouden, vasthouden aan.

Kijk, dan ben ik bij het woord 'geloof' van de apostolische geloofsbelijdenis. Dat is geloof: vasthouden, vasthouden aan zijn Woord, vasthouden aan wat Hij u en mij zegt. En blijven vasthouden, je niet door van alles van de wijs laten brengen. Hoe gemakkelijk gebeurt dat niet, er hoeft vaak maar weinig in een mensenleven te gebeuren, of mensen, u, ik, laten los wat we gehoord hebben. De tegenstand als een bewijs dat het niet zou kloppen met wat er gezegd wordt. Of we laten het los, zeggend: 'Als je naar buiten kijkt, zie je daar niets van.'

8. U zou die mensen moeten horen die dat niet gedaan hebben, die vastgehouden hebben aan wat Hij zei. Weet u wat hen overkwam? Dat er gebeurde wat hij had gezegd. Ze ontdekten dat die woorden die tot hen gezegd waren, waar waren. Wat hen overkwam? Ze kwamen met de diepste intentie van deze woorden in aanraking. Ze proefden op een

ongelooflijk bijzondere wijze hoe waar die woorden waren, hoe betrouwbaar God is.

Als het die mensen kan overkomen, waarom ons dan ook niet? Wij zijn toch zijn schepsels! Zouden we dat niet in het komend jaar met Hem proberen? Of wilt u zo'n ervaring niet meemaken?

*18^e Zondag na Pinksteren, 14 september 2008
Bethelkerk, Den Haag-Loosduinen*

Schriftlezingen: Genesis 15:1-6 en Matteüs 21:28-32

IK GELOOF

1. Religie mag dan helemaal 'in' zijn, dat lijkt dan toch in mindere mate te gelden voor het christelijk geloof. Je moet niet helemaal bij je hoofd zijn om nog te geloven, zo willen gelovigen nog wel eens te horen krijgen. Waarom dan wel? Omdat je dan in dingen gelooft die absoluut niet kunnen, die volkomen met onze werkelijkheid in strijd zijn.

We willen daar nog wel eens tegenin gaan, tegen dat idee (zie ook de laatste column van Henk Nusselder in 'Kerk in Den Haag'), ik vraag me af of dat slim is. Mijns inziens hebben die mensen die dat zeggen, toch wel een punt. Een kern van waarheid zit daar wel in. Wat die kern precies is, vraagt nog wel secuur onderzoek. Iets van die kern zit hem in het feit dat geloof steeds in kritische verhouding staat tot onze werkelijkheid, dat geloof en werkelijkheid niet zo eenvoudig met elkaar te verbinden zijn als wel wordt gesuggereerd. Daarom heeft Hendrikse toch ook echt een punt, als hij zegt dat God niet bestaat, dat God geen realiteit is zoals dat bij appeltaart wel het geval is. Over God moeten we anders spreken dan dat Hij bestaat. Die gedachte, dat idee wekt namelijk de indruk dat God te zien zou zijn, dat u en ik Hem in onze werkelijkheid zouden kunnen betrappen. Het woord 'werkelijkheid' ('realiteit') heeft altijd te maken met zichtbaarheid. Dan moet je het kunnen zien. En dat is nu juist wat niet van God gezegd kan worden. Hij is de Ongeziene. Niemand heeft immers ooit God gezien (Johannes 1). Hij is principieel de verborgene. Dat lijkt me een betere manier van spreken dan het begrip 'realiteit' te willen gebruiken in verband met God.

Daarom heb ik ook altijd veel moeite, als mensen het woord 'ervaren' gebruiken in hun spreken over God. Bijvoorbeeld, als ze zeggen dat ze niets van God ervaren. Omdat het idee daarachter schuilgaat dat God in de werkelijkheid bezig is, en dat Hij dus te ervaren zou zijn.

We hebben het zo niet in de gaten, maar dan veronderstel je dat Hij steeds op ons vlak te vinden is, dat Hij hier op aarde is, waar in de Schrift steeds van Hem gezegd wordt dat Hij in de hemel zit; principieel

is Hij dus voor ons verborgen. Die verborgenheid wordt opgeheven, als Hij zich aan ons openbaart.

Gemeente, we hebben onszelf naar mijn bescheiden mening behoorlijk in de nesten gewerkt door zo op een andere manier over God te spreken dan we uit de Schriften kennen.

2. Wat zeg je nu, als je met de apostolische geloofsbelijdenis zegt: ik geloof. Lange tijd is geloof geweest: het aanhangen van de geloofsleer. Je moest allerlei dingen geloven. Je moest geloven dat Jezus de zoon van God was. Je moest geloven in de maagdelijke geboorte. Je moest geloven dat Jezus voor je zonden gestorven was. Deed je dat niet, dan was je geen goed gelovige.

En dan zijn we bij een belangrijke opvatting van geloof die eigenlijk steeds nog functioneert. Want wat betekent het woord 'geloof' met betrekking tot de dingen die ik zojuist noemde? Dan heeft het de betekenis: 'voor waar houden'. Je moest aannemen dat Jezus echt de zoon van God was. Je moest voor waar aannemen dat Jezus uit een maagd geboren was. Dat zorgde bij veel mensen voor grote problemen. Dat lukte hen op een gegeven moment toch echt niet meer, om dat op die manier te geloven. Ze hadden het gevoel tot dingen gedwongen te worden die gewoon niet konden, ja die soms volkomen in strijd zijn met de werkelijkheid.

De dingen van het geloof moesten voor werkelijkheden gehouden worden. Kijk, en dan krijg je de problemen, dan krijg je de spanning tussen geloof en wetenschap die zich tenslotte ook met de werkelijkheid bezighoudt. En dan moet het ons ook niet verbazen, wanneer kerken leeg gaan lopen, omdat mensen tot rare toeren gedwongen worden, tot dingen die ze niet meer kunnen meemaken.

3. Waar het cruciale punt zit? In het begrip '(voor) waar (houden)'. Met dat begrip 'waar'/'waarheid' kan je twee kanten op: een Griekse en een joodse kant. In het eerste geval heeft waarheid de betekenis van 'overeenstemming met de werkelijkheid'. Woorden zijn waar, als ze de werkelijkheid adequaat beschrijven. In het tweede geval heeft 'waarheid' de betekenis van 'betrouwbaarheid'. Om bij woorden te blijven. Dan gaat het om woorden die betrouwbaar zijn. Je kunt er op vertrouwen dat ze doen wat ze zeggen.

U mag ook aan Jezus' woorden uit het Johannesevangelie denken: 'Ik ben de weg, de waarheid en het leven.' Daar heeft het woordje 'waarheid' de betekenis van betrouwbaarheid. Dan gaat het om een weg die betrouwbaar is, die mensen naar het leven voert.

Wat er nu gebeurd is, is dat die eerste (Griekse) betekenis het gewonnen heeft van de tweede (joodse), als ik me zo even mag uitdrukken. En daar zit nu een belangrijk punt van de geloofsmoeite van veel mensen. Zit je op het vlak van het 'voor waar houden', dan is ook te begrijpen dat er spanningen ontstaan met de wetenschap, omdat die zich tenslotte ook met de werkelijkheid bezighoudt en daar uitspraken over doet. En die (wetenschap) claimt dat er maar één waarheid is. Dus of het één moet waar zijn of het ander. Maar beiden kan niet.

4. Laten we wat preciezer naar dat woord 'geloof' gaan kijken in de apostolische geloofsbelijdenis zelf. Drie maal komt 'ik geloof' er in voor. De geloofsbelijdenis mag dan een trinitarische structuur hebben: Vader, Zoon en Heilige Geest, die woorden verschijnen niet telkens voorafgaand aan elk van de drie. Het is niet: 'Ik geloof in God de Vader' en vervolgens 'Ik geloof in Jezus Christus' en tenslotte 'Ik geloof in de Heilige Geest'. Maar twee keer komen die woorden 'ik geloof' voor: 'Ik geloof in God de Vader ..... en in Jezus Christus, zijn eniggeboren Zoon.' U ziet Vader en Zoon horen bijeen. En u hoort ze opnieuw bij de Heilige Geest. 'Ik geloof in de Heilige Geest'.

Een hele andere manier van spreken komt aan het slot voor. Het is een opvallend rijtje: de ene heilige, algemene christelijke kerk, de gemeenschap der heiligen, de vergeving der zonden, de wederopstanding des vleses en een eeuwig leven. Een opvallend rijtje, waaraan de uitspraak: 'Ik geloof' voorafgaat. Niet: 'Ik geloof *in*', maar: 'Ik geloof *een* heilige, algemene christelijke kerk, de gemeenschap der heiligen.'

5. Wat zeg je nu, als je dat nu voor je rekening neemt: ik geloof? Hoe dat woord ('geloof') vaak verstaan wordt, kan ik goed laten zien door er even een vraag van te maken: 'Geloof je in God?' Hoe het antwoord van mensen in dat geval nog wel eens wil zijn? 'Ja, ik geloof wel dat er een God bestaat.' Dan kan je goed zien hoe deze zin gelezen wordt. Geloven als wel willen aannemen dat er een God bestaat. Ziet u het, daar komt die Griekse betekenis van geloven weer (even) terug: iets, in dit geval

God, voor een werkelijkheid houden. Wordt dat bedoeld, als we zeggen: 'Ik geloof in God de Vader': 'Ik geloof wel dat er een God bestaat'? Wat we hier tot uitdrukking brengen, is niet het aanvaarden van het bestaan van God, het is aangeven dat je op Hem, op de Here God, je vertrouwen stelt.

Zo zou ik het woord 'geloof' en 'geloven' liever ook overal vertaald zien: met vertrouwen. Jammer dat de Nieuwe Bijbelvertaling daar niet voor gekozen heeft. Veel teksten zouden toch anders klinken.

Misschien moeten we dat ook maar doen met de apostolische geloofsbelijdenis. Niet zeggen - of straks zingen - : ik *geloof* in God de Vader, maar ik *vertrouw* op God de Vader, de Almachtige, Schepper van hemel en aarde, en op Jezus Christus.

6. Gemeente, nu is er ook nog iets anders aan de hand dan de kwestie waar we het net over gehad hebben: geloven als voor waar houden, de dingen van het geloof als werkelijkheden (moeten) opvatten.

Want zo stellig als we de geloofsbelijdenis in het verleden mee op zeiden, lukt ons dat tegenwoordig niet meer. Zeg je: 'Ik geloof', dan sta je ergens voor, en dan moet dat ook aan je te zien zijn, aan de manier waarop je leeft, hoe je met mensen omgaat, hoe je met de aarde omgaat. Maar wij zijn tegenwoordig veel voorzichtiger dan vroeger, als het om ons geloof gaat. Opvallend vaak zal je het woord 'zoeken' of 'vragen' in dat kader tegenkomen. Het is veel meer 'geloven vragenderwijs'. We zijn veel onzekerder geworden. En dat is ook te begrijpen, we hebben het ook meegemaakt dat de dingen waar we eerst heilig in geloofden, toch anders bleken te zijn. We hebben ervan geleerd om niet meer zo zeker te zijn. We zijn een stuk voorzichtiger geworden.

Toch is er ook, zo merk je steeds weer opnieuw, een enorm verlangen naar een stuk(je) geloofszekerheid. We zouden het maar wat graag willen hebben, maar het lukt niet echt om dat te krijgen. Dat we daarvoor misschien ook een heel andere weg in moeten slaan, dat we misschien wel eens heel wat intenser met de dingen van het geloof bezig zouden moeten (om wat meer zekerheid te krijgen), dat vinden velen maar wat moeilijk en sommigen misschien wel wat al teveel gevraagd. Het is mijn ervaring wel: een intens bezig zijn met de Schriften als een manier om heel dicht bij God uit te komen, het gevoel in zijn keuken mee te mogen kijken, en onder de indruk komen van wie

Hij voor zijn mensen is. Wat het doet: je behulpzaam zijn bij je vertrouwen op Hem.

7. Hier in de apostolische geloofsbelijdenis staat het geloof voorop. Daar begint het mee, maar in veel Bijbelverhalen staat het achteraan. Zie ook onze verhalen van vanmorgen, Genesis 15 en Matteüs 21.

Je ziet geloof eigenlijk ook alleen achteraf.

Opvallend trouwens dat *anderen* dat steeds van iemand zeggen. Je zegt het eigenlijk nooit zelf: 'Ik vertrouw op God.' Je zegt dat al helemaal niet in het openbaar. Het is eigenlijk ook niet iets om te zeggen. Het past eigenlijk ook niet echt bij geloof. Toch? Dat doe je of dat doet je niet, maar niet om dat zomaar te laten horen. Het is immers iets dat je in en met je manier van leven laat zien.

Er is tenslotte het grote gevaar dat je het zegt, maar dat het aan je handelen niet erg te zien is.

8. Zouden de opstellers van de geloofsbelijdenis dit alles nou niet weten? Waarom hebben ze het nou toch gedaan zoals ze het gedaan hebben: het uitspreken van die grote woorden: ik geloof? Daarom moeten we kijken naar de plaats van de apostolische geloofsbelijdenis in de liturgie. Want dat moeten we allereerst bedenken, hier wordt geen geloofsleer gepresenteerd, hier is sprake van een liturgische tekst (=een tekst die thuis hoort in de liturgie).

U ziet nu de apostolische geloofsbelijdenis staan in het kader van de Dienst van het Woord (zie de liturgie van deze zondag), maar hij hoort eigenlijk thuis in het derde deel van de dienst: in de Dienst van het Antwoord. Wat we eigenlijk doen, als we die eerste woorden ('Ik geloof ...') uitspreken, is dat we ons vertrouwen uitspreken in hetgeen we in de Dienst van het Woord gehoord hebben. Wat we zeggen is dat we vertrouwen hebben in wat we gehoord hebben. Je zou ook kunnen zeggen dat je daarmee de preek beaamt dat je dat Woord als betrouwbaar beschouwt voor de inrichting van je leven, dat je dat in je leven zichtbaar (!) wilt maken.

9. Daarom is het goed om tot slot naar onze twee Bijbelverhalen te kijken, juist omdat ze zo prachtig laten zien wat geloof is. Omdat ze prachtig laten zien waarom het nog niet zo gek is om die woorden 'ik geloof' de beginwoorden van alle geloof te laten zijn. Het zijn namelijk

de allereerste woorden die een mens uitspreekt aan het begin van de geloofsweg. Daarna wordt hij gedoopt. De apostolische geloofsbelijdenis is een tekst die bij de doop hoort. Als we hem uitspreken, staan we elke keer als het ware bij het doopvont.

Daar begint geloof immers steeds: je spreekt uit dat je een andere weg wilt gaan, een weg die God je wijst, een weg die zo laat heel de Schrift telkens weer zien, die anders is dan de weg van onze 'ongelovige' buurman.

We hebben dat nog maar amper in de gaten. Dat heeft ermee te maken dat wij ons wel aan de patronen aangepast hebben, die in onze samenleving gehanteerd en gevolgd worden. We verschillen nog amper van onze burens.

Woorden als compassie, genade, liefde, dat zijn de woorden die hier klinken als de grondwoorden waardoor wij ons in ons leven willen laten leiden. Niet alleen op die momenten dat het ons uitkomt, maar juist ook op die andere momenten, dat het van beslissend belang is om ze dan ook te hanteren, juist op die momenten dat we eigenlijk even niks met de ander hebben.

Wat we zeggen, als we de eerste woorden van de apostolische geloofsbelijdenis mee zeggen: 'Ik geloof', dat is: 'Ik geloof in een andere weg dan die ik gisteren ging, toen ik weer voor mezelf koos. Ik geloof dat het anders kan met mij, met jou, met heel deze wereld.'

Wie niet in God gelooft, zal nooit iets veranderen .....!

*20ste Zondag na Pinksteren, 28 september 2008
Bethelkerk, Den Haag-Loosduinen*

Schriftlezingen: Jesaja 55:6-13, Lucas 1:37 en Johannes 1:1-18

DE ALMACHTIGE (VADER)

1. Er mogen in de apostolische geloofsbelijdenis veel dingen zitten, waarmee mensen moeilijk uit de voeten kunnen, daarvan spant het geloof in de almacht van God misschien wel de kroon. Als Hij echt almachtig is, waarom heeft Hij dan toen niets gedaan, in Auschwitz? En waarom doet Hij niets tegen al die vreselijke ziektes, aids en kanker, waaraan zoveel mensen moeten lijden? Als Hij echt almachtig is, waarom grijpt Hij dan nu niet in ..... en dan kan je alle nare situaties opnoemen die er te bedenken zijn. Het zijn indringende vragen die je dan voorgelegd krijgt. En je krijgt ze niet één keer voorgelegd, maar vele malen.

Ze worden nog indringender, als ze gesteld worden door mensen die zelf in moeilijke situaties verkeren. Wat moet je dan zeggen? Valt er dan eigenlijk nog wel wat te zeggen? Wat zou *u* vanuit uw geloof zeggen? Of gelooft u daar niet meer in? Kunt u daarin misschien niet meer geloven? U zou wel willen, maar het lukt niet, omdat u met teveel vragen zit en blijft zitten, omdat het maar niet lukt om daar een echt antwoord op te krijgen, een antwoord waar je wat verder mee zou kunnen?

Mijn verhaal vanmorgen ben ik zo begonnen om al direct duidelijk te maken dat het niet om een academische vraag gaat, maar om een uiterst existentiële vraag van mensen. We kunnen er ook een spel mee gaan spelen: 'Kan God een steen maken die Hij zelf niet kan optillen', maar *dan* gaan we helemaal voorbij aan de existentiële kant die aan de worsteling van veel mensen met de vraag van Gods almacht zit.

Wie heeft er eigenlijk geen worsteling met de almacht van God? En juist omdat er zoveel mensen zijn die daar hun vragen bij hebben, is het goed om daar vanmorgen mee bezig te zijn. Ik zou met u willen zoeken naar een antwoord op de vraag: Wat belijden we eigenlijk als het over Gods almacht gaat? Wat wordt daar nu mee uitgedrukt? Ik leg u vier visies voor: de traditionele en drie modernere visies.

2. Ik begin met de *traditionele* visie. Als je aan mensen vraagt wat ze onder *almacht* verstaan, dan zeggen ze: dat Hij alles kan. Met een grote nadruk op het woordje 'alles'. Hij kan alles: Hij kan mensen beter maken, Hij kan aan een oorlog een einde maken. Kan Hij door dichte deuren heengaan? Ja, Hij kan alles.

'God kan alles', zo denken velen van ons erover. Het is het beeld dat velen *in* de kerk van God hebben, maar ook daarbuiten. Dat mag dan het beeld zijn dat mensen van Hem hebben: een God die alles kan, de vraag is wel of dat idee over God klopt met de manier waarop er in de Schriften over Hem gesproken wordt of dat zo ook in de apostolische geloofsbelijdenis bedoeld is, wanneer er staat: 'Ik geloof in God, de Vader, de Almachtige ...'.

3. Ik moet het misschien toch nog even wat anders zeggen, want wij mogen dan wel denken dat dat in de Bijbel onder Gods almacht wordt verstaan: dat Hij alles kan, de vraag evenwel is, of dat er ook echt mee bedoeld wordt? Dat is trouwens telkens een probleem bij het Bijbellezen: dat jij jouw gedachten over God erin leest, dat jij het woord 'God' invult met jouw ideeën over hoe God volgens jou moet zijn.

'Het is de oerheiden in ons', zegt Suurmond in navolging van Miskotte in zijn boekje 'God is machtig, maar hoe?' 'die al bij voorbaat weet wat godewaardig is. Al voordat we de Bijbel opendoen, weten we al wat een god past en aan welke vereisten Hij volgens ons moet beantwoorden om een echte god te zijn. En dan is voor een ieder (!!) een eerste vereiste voor een god dat hij machtig is. Hoe meer macht, des te meer god. God en almacht horen voor ons gevoel helemaal bij elkaar: een god die niet almachtig is, die niet alles kan, is voor ons gevoel toch eigenlijk ook helemaal geen God; zo'n God kan toch ook niets voorstellen. Onze God mag daarom, naar ons idee, nooit iets niet kunnen. Die moet alles kunnen. Die heidens-religieuze gedachten nemen we - zonder ons dat bewust te zijn - mee, als we de Schriften lezen. De nevel van wat wij al over God weten, ligt al bij voorbaat over de Bijbelse teksten heen, als we deze lezen.'

4. 'Dat kan Suurmond natuurlijk allemaal best wel zeggen, maar u zou toch niet willen ontkennen dat het niet gewoon in de Bijbel voorkomt?' Mag *ik* u dan ook eens wat zeggen? Die almacht van God mag dan voor ons gevoel een uiterst noodzakelijk ding zijn en een kernpunt van ons

geloof vormen, wist u dat het in de Schrift eigenlijk maar erg weinig voorkomt: in twee Bijbelboeken: - in het Oude Testament - in het boek Job en - in het Nieuwe Testament - in het boek Openbaring.

Daar kan je het een aantal keren lezen: 'de Almachtige', zo staat er dan in onze vertaling, althans in die van het NBG. De vraag is of dat wel een juiste vertaling is zowel van het Hebreeuwse als van het Griekse woord.

'El Sjaddai' staat er dan in het Hebreeuws, waarbij 'El' God betekent. Veel moeilijker is het woord 'Sjaddai'. Eensgezindheid over de betekenis van dit woord bestaat er nog niet. De Nieuwe Bijbelvertaling heeft het weergegeven met 'de Ontzagwekkende'. Binnen het Jodendom wordt het woord afgeleid van een werkwoord dat 'voeden' betekent. Het zelfstandig naamwoord 'sjad' zou dan moederborst betekenen. Misschien is dat nog wel de meest juiste vertaling van 'El Sjaddai': de God die (mensen) voedt, zodat ze genoeg hebben.' Zei Paulus dat ook niet: 'Mijn genade is u genoeg' (2 Korintiërs 12:9).

Het spreken over God als de almachtige mag dan niet in het Oude Testament voorkomen, hoe zit het in het N.T.? Daar is het de vertaling van het Griekse woord 'Pantokrator'. De 'albeheerser' betekent dat letterlijk: hij die heerser is van het al/van alles.

Dat nu hebben ze in de Latijnse Bijbelvertaling - het Griekse Nieuwe Testament is al vrij snel in het Latijn vertaald, vele eeuwen *de* Bijbel(vertaling) - weergegeven met 'omnipotent'! 'Omni': u kent dat woord wel van het woord 'omnivoor'=alleseter, en 'potent' -dat woord hoef ik u, denk ik, niet uit te leggen, dat betekent: in staat zijn, kunnen. Omnipotent: de alleskunner. Dan begrijpt u nu ook, hoe het tot dat beeld van een God die alles kan, gekomen is! Uit een bepaald onnauwkeurige vertaling van het Griekse woord 'Pantokrator'. Want dat is tenslotte nog wel wat anders: *Hij die heerser is over het al* dan: *Hij die alles kan*.

5. Als je nu een conclusie moet trekken ten aanzien van het voorkomen van het spreken in de Schrift over een God die alles kan, moet je dan niet, als je eerlijk bent, zeggen dat de Schrift dat beeld niet bevestigt? Wij mogen dat dan wel een eerste vereiste voor God vinden, maar moet je niet zeggen dat de Schrift daar anders over denkt/spreekt?

En komt ons daarin trouwens ook niet een geheel andere God tegemoet: niet een God die alles kan, maar het vervolgens toch niet wil

of doet, maar één die zo met zijn mensen wil zijn dat Hij vlees wordt, vlees van ons vlees, een God die er alles aan doet om mensen voor Zich en Zijn zaak te winnen. Ze brachten Hem aan het kruis vanwege zijn leer, vanwege het feit dat Hij zoveel mensen om zich heen wist te verzamelen en omdat Hij God zou lasteren. Nee, alles kan Hij niet. Zich van het kruis losmaken kon Hij niet wilde Hij mens met de mensen blijven. Wilde Hij in al onze benauwdheden met ons benauwd zijn, dan moest Hij ook dit dragen. God kan niet alles. Bevrijding bewerkstelligen, ja dat kan Hij, zorgen dat mensen in de ruimte komen te staan, dat ze verder kunnen in hun leven. Dat kan Hij! Dat is de *tweede* (moderne) visie op de almacht van God. Dan gaat het om zijn macht om te bevrijden. Overal waar dat gebeurt, zo wordt dan gezegd, daar is Gods macht zichtbaar.

6. Ik ga naar de *derde* visie. Vanaf haar eerste begin heeft de kerk beleden dat God de almachtige is, zoals blijkt uit haar geloofsbelijdenissen. We zagen het aan het Apostolicum: 'Ik geloof in God de Vader, de Almachtige, Schepper van hemel en aarde.' Het is ook aan die van Nicea te zien. Daarin staat het nog net weer even anders: 'Ik geloof in één God, de almachtige Vader, Schepper van hemel en aarde.'

De almacht van God krijgt een plaats, ze krijgt zelfs een vooraanstaande plaats in deze twee geloofsbelijdenissen van de kerk. Maar wel - en dat mogen we niet vergeten - gekoppeld aan het vaderschap van God. In het Apostolicum direct *volgend* op het vaderschap: 'Ik geloof in God, de Vader, de Almachtige' en in Nicea direct *voorafgaand* aan het vaderschap: 'Ik geloof in God, de almachtige Vader'.

Dan komt bij mij -heel even- dat beeld naar boven van het kind dat heel trots tegen een ander kind zegt dat zijn vader alles kan, met een hele sterke klemtoon op het woordje 'alles'.

Weet u wat ik zo opvallend vind aan dat woordje (almachtige)? Dat dat nu het enige bijvoeglijke naamwoord in het hele credo is! Uitgerekend dit woordje 'almachtige' dat in deze laatste halve eeuw nu juist zo ontzettend veel vragen heeft opgeroepen. Dat nu wordt hier als eerste én enige eigenschap van God genoemd! Had het bijvoeglijk naamwoord 'genadig' dan niet meer voor de hand gelegen, als het er dan maar *eentje* had mogen wezen? Dat eerste uit die in de Schrift zo vaak

voorkomende reeks van bijvoeglijke naamwoorden: 'Genadig, barmhartig is de Heer, lankmoedig, groot van goedertierenheid en trouw, die goedertierenheid bestendigt aan duizenden, die ongerechtigheid, overtreding en zonde vergeeft.' Zijn dat stuk voor stuk niet veel meer bij deze God van Israël passende (meer Bijbelse) namen. Of willen de opstellers van de geloofsbelijdenis door hun koppeling aan het begrip 'Vader' dat ook uitdrukken? Willen ze eigenlijk zeggen dat het gaat om de mácht van Zijn genade, om de mácht van zijn barmhartigheid en lankmoedigheid of om het in één woord te zeggen, om de macht van zijn liefde. En daarmee zijn we dan gekomen bij de *derde* (moderne) visie op Gods almacht zoals die bijvoorbeeld zichtbaar wordt in dat boekje van ds. Suurmond dat ik eerder noemde: Als het over Gods almacht gaat, dan gaat het over de macht van zijn liefde.

7. De vraag die evenwel ten aanzien van deze visie op de almacht rijst, is of je zo nog wel recht doet aan Gods macht, of je op die manier nog wel een God overhoudt die ook nog ergens toe in staat is, en wel om Zijn koninkrijk op te richten.

Van de tien keer dat het in het Nieuwe Testament voorkomt, althans in onze vertaling, komt het negen keer voor in het *laatste* Bijbelboek Openbaring. Zou dat ons niet verder kunnen helpen in ons pogen om te verstaan wat Gods almacht inhoudt? Dat is wel de idee van de vierde visie op de almacht van God. De belijdenis van Gods almacht als niet een *eerste* woord zoals in ons denken over wat een god past, maar veeleer als een *laatste* woord. Misschien moet je wel zeggen dat het laatste woord is. Met de almacht van God wordt tot uitdrukking gebracht dat Hij uiteindelijk het laatste woord zal hebben, dat Hij zal overwinnen over alle machten, dat Zijn Rijk van vrede en gerechtigheid er ook echt zal komen, dat deze wereld, het nog eens echt zal meemaken: haar vernieuwing en voltooiing, dat het echt nog eens gaat lukken om met elkaar in vrede en liefde te leven.

In deze *vierde* (moderne) visie wordt de almacht van God eschatologisch gevuld oftewel alleen gezien als Zijn macht om deze geschiedenis tot voltooiing te brengen.

De vraag die dan opkomt, is dan: als Hij die macht voor de voleinding van de geschiedenis wel heeft, hoe zit het dan met zijn macht nu? Waarom wordt die aan het eind pas zichtbaar, en waarom niet nu?

8. Vier visies op de almacht heb ik u laten zien. Aan alles proef je de worsteling, aan alles proef je het zoeken, het verlangen om God God te laten zijn, en ook het verlangen naar heelheid, naar vrede voor ons mensen.

Vier antwoorden heb ik laten horen: de eerste, de traditionele: de almacht van God die daaruit bestaat dat God alles kan, de tweede die zegt dat daarmee Gods macht om te bevrijden wordt uitgedrukt. In het derde antwoord wordt de almacht gezien als de macht van zijn liefde en in de vierde werd gezegd dat er zijn eschatologische macht, zijn macht aan het einde van de geschiedenis mee bedoeld wordt.

En alle vier bevatten ze een belangrijk waarheidsmoment, maar toch ontbreekt aan alle vier nog een eigen zelfstandig antwoord - als ik dat zo mag zeggen - op de vraag of God eigenlijk wel voldoende kracht dan wel macht heeft om zijn wil door te zetten en zijn plannen met betrekking tot deze wereld tot voltooiing te brengen.

9. Lieve gemeente, het zal u zijn opgevallen - hoop ik - dat de Schriftlezingen, maar ook de liederen steeds over *het Woord (van God)* gingen. U heeft zich dan ook vast zitten afvragen waarom die schriftlezingen en die liederen, terwijl het toch over *de almacht van God* zou gaan. Wat hebben die twee dan met elkaar te maken? Alles! Maar dan moet u wel weten wat het Hebreeuwse woord voor *woord* 'dabar' betekent. Dat Hebreeuwse woord betekent namelijk *kracht!* (In het Grieks is dat: *dunamis*. Ons woord dynamiek is ervan afgeleid.) Dat nu is zijn kracht, daarin zit Gods macht: in zijn woord. Als het over de almacht van God gaat, in de Schrift, maar ook in de apostolische geloofsbelijdenis, dan gaat het niet over zijn almacht zo zonder meer, dan gaat het niet over een God die zomaar zonder enige zin of samenhang alles kan, maar dan gaat het over zijn woord. Dan gaat het over de kracht die dat woord bezit. Dat nu hoorden we in het Oude Testament in Jesaja 55: 'Het (woord) zal niet leeg tot Mij terugkeren, maar het zal doen wat Mij behaagt en dat volbrengen, waartoe Ik het zend', maar ik had u ook het allereerste hoofdstuk uit de Bijbel kunnen laten horen. Als dat hoofdstuk ergens over gaat, dan gaat het over scheppingswoorden, die doen wat ze zeggen, die dat volbrengen, waartoe Hij, de Here God, ze zendt. En in het Nieuwe Testament in Lucas 1 'want geen woord dat van God komt, zal krachteloos zijn'. Daarom las ik u ook de proloog van het Johannesevangelie, die zo

treffend laat zien dat het spreken over God daar begint, bij dat Woord. 'In den beginne was het Woord.'

Dat Woord waarvan dan even verder eigenlijk hetzelfde wordt gezegd als in Jesaja 55 en in Lucas 1 dat 'alle dingen door dat Woord zijn geworden'. 'Zonder dit is er geen ding geworden', zo voegt hij er dan nog aan toe als om alle misverstand uit te sluiten.

Wat het apostolicum eigenlijk tot uitdrukking wil brengen met die woorden (Ik geloof in God, de Vader), *de Almachtige*? Dan wil het daarmee zeggen dat Gods spreken de kracht heeft, alle kracht om dingen (in ons leven) te bewerkstelligen, juist ook die dingen waarvan wij zouden denken dat daar nooit een verandering in kan komen.

10. 'Hij zal nu wel *amen* zeggen', hoor ik u denken. Maar kan ik ook *amen* zeggen? Nee nog niet helemaal. Er hoort namelijk nog iets bij. Dat kan eigenlijk ook niet verbazen, niet ook na de vorige twee keren dat we het over de apostolische geloofsbelijdenis hadden. Dat spreken van God, dat Woord van God, dat is tenslotte op ons gericht. Dat wil ons open maken, dat wil ons raken, dat wil ons in beweging zetten naar die ander toe.

De vraag is dan ook, of wij aan dat spreken van Hem gehoor willen geven? De vraag is of wij in wat Hij zegt, vertrouwen hebben, of wij daarin geloven! Of dat ook het geval is, mag u in de komende week laten zien.....!

*23ste Zondag na Pinksteren, 19 oktober 2008
Bethelkerk, Den Haag-Loosduinen*

Schriftlezingen: Exodus 40 : 17-38; Lucas 1 : 26 – 38; Lucas 2 : 1 - 14

Geboren uit de maagd Maria

1. De maagdelijke geboorte, zo wordt dat dan vaak genoemd. Het is op het eerste gezicht een wat merkwaardige aanduiding. Je moet het even omzetten, om wat meer idee te krijgen waar het om gaat. Dan gaat het om een maagd die geboorte geeft aan een kind.

De apostolische geloofsbelijdenis spreekt met twee woorden: *ontvangen* en *geboren*. Een formulering vanaf de 4^e eeuw, toen er onderscheid werd gemaakt tussen conceptie en geboorte. Vandaar ontvangen van de Heilige Geest, geboren uit de maagd Maria.

Er mogen dan vier evangeliën zijn, het verhaal van de maagdelijke geboorte komt niet voor bij Marcus. Hij heeft zelfs helemaal geen geboorteverhaal.

Alleen Matteüs en Lucas hebben het. Toch verschillen zij nogal van elkaar. Dat komt, omdat Matteüs het vanuit de man vertelt, hij heeft dan ook geen geboorte-, maar een verwekkingsverhaal. Lucas vertelt het vanuit de vrouw, hij heeft een 'echt' geboorteverhaal.

Hoe zit het in het Johannesevangelie? Johannes mag het heel anders doen dan de synoptische evangeliën, maar hij heeft er toch ook weet van. Dat hoort u wel, als hij in zijn proloog (1:12-13) zegt: 'hun heeft hij macht gegeven om zonen Gods te worden, hun die in zijn naam geloven' - en dan komt het - 'die niet uit bloed, noch uit de wil des vleses, noch uit de wil van een man, doch uit God geboren zijn.'

Bij Paulus speelt het thema niet, wordt vaak gezegd. In de Galatenbrief spreekt hij over God die zijn zoon heeft uitgezonden -en dan zegt hij niet geboren uit een maagd, maar: geboren uit een vrouw (4:4).

Sommigen zeggen op grond van dit alles: 'De maagdelijke geboorte speelt in het Nieuwe Testament maar een marginale rol.' Dogmatische theologen zeggen nog wel eens dat het niet tot het vroegste *kerugma* behoort,¹ en menen op grond daarvan dat het niet als een zo aangelegen punt beschouwd moet worden als wel is gebeurd. Maar dat

---

¹ Er zijn ook theologen, waaronder Pannenberg, die het een legende noemen.

is me toch te makkelijk gezegd, tenslotte moet je toch zeggen dat alle drie evangelisten die van Jezus' geboorte, beter, van Jezus' begin spreken, een maagdelijke geboorte veronderstellen. Dat hoort bij dat begin. Dan is het te makkelijk om te zeggen dat het maar een marginale rol speelt, als je ziet dat de evangelisten die over Jezus' begin (geboorte/verwekking) spreken, dat vertellen als het verhaal van een maagd die dat overkwam. Dat laatste, 'overkwam', dus letterlijk en figuurlijk.

2. In het verleden is het vaak strijdpunt geweest, en eigenlijk nog steeds wel, tussen orthodoxie en vrijzinnigheid. Een kwestie die nog wel eens zo hoog opliep dat het werd: *to believe or not to believe*. De één geloofde er volkomen in en de ander vond, als die echt zei wat hem op zijn hart lag, dat dat onzin was. De bijbehorende gedachte: het kan gewoonweg niet: een vrouw die maagd is, die geen gemeenschap met een man heeft gehad, kan geen kind baren. Dat kan vandaag niet, en dat kon toen ook niet. De ander vond dat diegene niet voor de Schrift boog. U begrijpt, dat de spanning dan hoog kan oplopen. We hoorden daar ook iets van in de lezing van dr. Hans van Spanning, toen hij het had over de relatie van deze kerk tot de vrijzinnigen.

3. Waar het gesprek niet over ging, als je trouwens al van een gesprek zou kunnen spreken tussen die twee, tussen orthodoxie en vrijzinnigheid, is het stellen van de vraag wat elk van de partijen nu eigenlijk verstaat onder maagdelijke geboorte. Nog beter zou zijn om samen te zoeken naar wat de betekenis daarvan, van maagdelijke geboorte, nu zou kunnen zijn.

Je moet het letterlijk nemen, zei de één, de orthodox, en de ander, de vrijzinnige, vond dat je niet kon doen. Die voelde zich gedwongen tot het opofferen van zijn verstand, *het sacrificium intellectus*, waar ik in *Betheltaal* over sprak.

4. Die situatie moest ik hier toch even naar voren brengen. De reden daarvan: er staat hier echt wel wat op het spel. Daarachter steekt nog een andere discussie, een discussie die er trouwens gedurende de hele kerkgeschiedenis al is geweest. De verschillende antwoorden op de vraag wie Jezus nu eigenlijk is, aan wiens kant hij nu eigenlijk staat. Het is de kwestie van (de synode van) Chalcedon (451 na Chr.), die

resulteerde in de formulering dat Jezus één persoon is met twee naturen: een goddelijke en een menselijke natuur.

Ik ben blij dat de nieuwe predikant die we er sinds dinsdagavond bij hebben gekregen, kerkhistoricus is. Zij zal u met regelmaat laten zien dat tal van discussies de hele geschiedenis van de kerk door al spelen. We moeten dus niet denken dat het allemaal van die moderne zaken zijn die tegenwoordig aan de orde zijn.

5. U vindt het vast niet erg, als ik zeg dit alles nu verder wil laten rusten. Ik wil verder, en moet dan zeggen dat er nogal wat gelovigen zijn, ik ken er ook diverse uit deze gemeente, die zeggen: 'Ik neem dat maar gewoon aan, die maagdelijke geboorte. Ik neem het maar gewoon aan zoals het in de Bijbel staat.' Anderen lukt dat niet. Mijn preek is een beetje voor die laatste mensen bestemd, maar ik hoop natuurlijk dat die eersten na deze preek ook zullen zeggen: 'Hè ja, ik heb er vanmorgen toch echt ook wel wat aan gehad.'

6. Ik weet niet, hoe het u vergaat, maar ik wil dan altijd weten, hoe het komt dat mensen zo tegenover elkaar kunnen staan. Wat is nu het eigenlijke punt? Dat zit niet zozeer vast, moet u weten, op het woord 'maagd' en 'maagdelijke geboorte' zelf, maar dan gaat het erom uit welke wereld dat woord afkomstig is, in welke wereld dat woord thuishoort. Velen, ook uit de theologische wereld, heel sterk zelfs binnen het officiële rooms-katholieke denken, zien dat toch als een woord uit de wereld van de biologie, ik kan nog beter zeggen: uit de medische wereld. Ze doen net alsof de dokter dat zou kunnen vaststellen dat de maagd Maria zwanger is geworden. Ik moet u echter zeggen dat we dan ver van het geloofsverhaal af zitten. Het is echt geen medisch verhaal dat ons in Lucas 1, maar ook in Lucas 2, verteld wordt. Het medisch zakwoordenboek kan op de Kerstmorgen thuis gelaten worden. De taal die hier gesproken is de taal van het geloof. Goed dat het Oude Testament voorop staat. Dat is altijd al goed, maar vanmorgen geldt dat extra. Want als je dan het Nieuwe Testament hoort, dan hoor je niet alleen heel wat dezelfde woorden, maar dan begrijp je ook dat je die woorden moet begrijpen vanuit dat voorgaande, vanuit Tenach, en dus niet vanuit de kennis die je in je eigen wereld opdoet. Doe je dat laatste (wel), ja, dan ontstaat het

misverstand, en dan ook laten alle heftige discussies die erover gevoerd zijn en nog gevoerd worden, zich goed verklaren.

7. Wat Matteüs en Lucas tot uitdrukking hebben willen brengen met hun aankondigingsverhaal van de geboorte van Jezus? Dat Jezus uit de hemel afkomstig is! Om het met dat aloude kerstlied ('Nu zijt welkome') te zeggen: 'Gij komt van alzo hoge, van alzo veer.' We hadden het er op het seniorenkerstfeest afgelopen dinsdag over.

Matteüs en Lucas hebben er zich na Pasen op bezonnen, hoe dit verhaal over Jezus Messias te vertellen. 'Wij willen geen reconstructie van zijn leven geven', moeten ze tegen elkaar gezegd hebben, 'dan kunnen de mensen voor wie wij schrijven, Hem niet verstaan. We moeten zijn geheim vertellen. We moeten vertellen dat er geen menselijke/mannelijke inbreng is geweest bij zijn begin. Ja, we kunnen het beste om dat tot uitdrukking te brengen, zijn geboorte als een wedergeboorte, als een geboorte van bovenaf, vertellen, zoals Johannes het in zijn evangelie heeft gedaan. Bij ons mensen viel/valt dat niet samen: onze geboorte met onze wedergeboorte, maar bij Hem wel. Ja, als we dat nu zo doen, maar dan moet het wel binnen het kader, binnen het raam van de Tenach, ja, als we dat zo doen, binnen het raam van Tenach, dan zullen de mensen ons later ook niet kunnen misverstaan, zou je toch denken!

8. 'Gemeente, Paulus zegt het toch eigenlijk niet eens zo gek in Galaten 4: 'Maar toen de volheid des tijds gekomen was, heeft God zijn Zoon gezonden, geboren uit een vrouw, ...' Wat Paulus ons laat horen, is dat je dus enerzijds kan zeggen dat hij uit een vrouw geboren is, en anderzijds dat God zijn zoon gezonden heeft. Je kunt er dus op twee manieren over spreken, waar de orthodoxie en de vrijzinnigheid de indruk wekten dat er maar één manier was, alleen de hunne.

Doen Matteüs en Lucas het nu heel anders. Nee en ja. Ik denk dat ze tegen Paulus zouden zeggen: 'Bij jou komt toch niet goed tot uitdrukking dat er geen menselijke bemoeienis mee is geweest. Bij jou wordt toch niet helemaal duidelijk dat *God* - Hij alleen - een nieuw begin maakt.'

9. Gemeente, dat brengt me bij die ene, beslissende zin voor de maagdelijke geboorte, in het Lucasevangelie, door de engel Gabriël

gesproken, wanneer Maria zegt: 'Hoe zal dat zijn, daar ik geen omgang met een man heb?' Dan geeft de bode als antwoord: 'De Heilige Geest zal over u komen en de kracht van de Allerhoogste zal u overschaduwen.' Het is taal die we vlak daarvoor hoorden, in Exodus 40.

Lucas wil duidelijk maken dat deze mens, deze Zoon van God, niet vanuit deze wereld opkomt, dat een leven en sterven zo ten dienste van mensen niet vanuit deze wereld zelf kan voortkomen. Zoals een mens zichzelf ook niet uit het moeras kan lostrekken. Daar heb je hulp van een ander voor nodig.

Daarom gebruikt hij allerlei woorden om dat tot uitdrukking te brengen, waaronder het woord 'overschaduwen'. Dat doet denken aan Exodus 40, waar, als Mozes de gehele tabernakel met de ark precies zo heeft klaargemaakt als hem op de berg getoond was, (waar) de wolk van Gods tegenwoordigheid de tent des samenkomst bedekte. Dan wordt hier voor het woord 'bedekken' in de Griekse vertaling van het Oude Testament precies hetzelfde woord 'overschaduwen' gebruikt als in Lucas 1. De wolk overschaduwde de tent, opdat vervolgens de heerlijkheid van de Heer de tabernakel kan vullen.

Mirjam vertoont in het Lucasverhaal opvallende overeenkomsten met de tabernakel, en speciaal de ark, de plaats waar God woning houdt bij de mensen. Mirjam is de dochter van Sion - en die is altijd maagd, zoals we van Tenach weten - en tegelijk ark van het verbond.

In haar, in deze dochter van Sion, in Israël (!) - want Maria is meer dan een individu, zij representeert hier Israël - maakt God zich nu opnieuw woning onder de mensen. Dat is wat de bode Gabriël aan Maria vertelt: 'God gaat woning maken onder de mensen.' En *dat* Hij doet, zal Lukas ook vertellen: in het geboorteverhaal, in Lucas 2.

10. En wat Lucas dan in een heel verhaal zal gaan vertellen, zal de evangelist Johannes in één zin zeggen, in zijn ouverture, zijn openingshoofdstuk: 'Het Woord is vlees geworden en heeft onder ons woning gemaakt.' En dan staat er eigenlijk: '... heeft zijn tabernakel, zijn tent, opgeslagen.'

God gaat woning maken onder ons? Komt Hij dan uit de hemel naar ons toe? Maar hoe doet Hij dat dan? Zou het waar zijn wat in Daniël gezegd wordt:

'En zie, met de wolken(!) des hemels kwam iemand gelijk een Mensenzoon
en Hem werd de heerschappij gegeven,
een eeuwige heerschappij die niet zal vergaan
en zijn koningschap is één die onverderfelijk is.'

O, maar dan begrijp je toch ook, waarom Lucas het woord 'overschaduwten' gebruikt. Die schaduw wordt natuurlijk veroorzaakt door die wolk waarop Hij zelf kwam. O, dan is Lucas 2 u zojuist voorgelezen, het verhaal van zijn hemelkomst. Geen hemelvaart, maar hemelkomst. De hemel komt naar u en mij toe.

Maar dan komt Hij echt woning maken onder de mensen! Dan komt Hij echt om uw en mijn bestaan te delen! Dan is een mens dus niet en nooit meer alleen!

Nee, dan is het wel terecht dat die bode zegt: 'Jij hebt genade gevonden van de kant van God.' Hij zelf komt immers van zijn kant op haar toe. Zeg dat wel: 'Goeie genade.'

*1^e Kerstdag, 25 december 2008
Bethelkerk, Den Haag-Loosduinen*

Schriftlezingen: Jesaja 52:13-53:12; Lucas 9:18-22 ; 1 Petrus 2:19-25

DIE GELEDEN HEEFT

1. De apostolische geloofsbelijdenis mag dan trinitarisch van karakter zijn, we mogen dan ons geloof uitspreken in de Vader, de Zoon en de Heilige Geest, de meeste ruimte - een passend woord toch eigenlijk bij degene over wie het gaat - de meeste ruimte komt toe aan de Zoon, aan Messias Jezus; het apostolicum gebruikt niet het Hebreeuwse (Messias), maar het Griekse woord: Christus. Van de twaalf artikelen gaan de helft - zes artikelen - over de tweede persoon van de Triniteit, over Jezus. En als je dan nog weer wat preciezer kijkt, dan ontdek je dat de eerste artikelen die over Hem gaan zijn begin betreffen en dat direct daarna over het laatste deel van zijn weg gesproken wordt.

Wat we afgelopen vrijdag op het groothuisbezoek constateerden, dat is dat zijn leven tussen zijn begin en einde geen plek heeft in de apostolische geloofsbelijdenis, dus niet zijn bijzondere ontmoetingen met mensen, niet ook zijn bijzondere woorden: helend, troostend, en bij vlagen ook uitermate kritisch en confronterend, noch ook zijn wonderen, zijn bijzondere daden. In het apostolicum heeft het geen plek dat er mensen achter hem aangingen en dat mensen hem op een gegeven moment niet meer konden volgen, in alle betekenissen van het woord.

Dat middenstuk van Jezus' leven missen we toch, als we heel eerlijk zijn. Wat je daarin ook hoort, is dat mensen zeggen: 'Wij missen toch eigenlijk zijn menselijke kant.' Maar zou dat stuk van zijn leven daartussen toch ook opgenomen zijn, dan zou je, als het goed is, toch niet veel anders horen dan wat je al met het begin en het einde te horen kreeg. Als je echt eerlijk naar heel zijn leven kijkt, dan zit daar in die zin toch geen verschil in. Dan kan je toch niet zeggen dat begin en einde hemels zijn en zijn leven daartussen aards. Dan misken je toch dat leven daartussenin.

2. Niet alleen zijn begin heeft hier zijn plek, maar ook - en nog veel meer - het laatste deel van zijn weg. De geloofsbelijdenis schetst die

zelfs heel nauwkeurig: 'die geleden heeft, onder Pontius Pilatus is gekruisigd, gestorven en begraven, nedergedaald ter helle, ten derde dage wederom opgestaan uit de doden, opgevaren ten hemel, zittende ter rechterhand Gods des almachtigen Vaders ....'

Het apostolicum tekent alleen Jezus' begin en einde. Dat is Johannes, zou je bijna zeggen. Deze evangelist concentreert zich ook steeds op dat begin en op zijn einde. Hij laat ons horen dat Hij uit de hemel afkomstig is en dat Hij daarheen uiteindelijk weer terugkeert. Zijn verheerlijking noemt Johannes dat steeds, en dan heeft hij het niet alleen over zijn opname in heerlijkheid in de hemel, maar dan begint die verheerlijking al bij zijn dood.

3. Gemeente, de Veertigdagentijd mag nog niet begonnen zijn, we zitten nog tussen de Epifaniezondagen en de Veertigdagentijd in, maar we willen op deze zondag toch al bezig gaan met dat laatste deel van zijn weg - dat deel dat trouwens in de evangeliën ook een grote plaats inneemt. Dat deel waar we vroeger met alle grote woorden uit de traditie over spraken, woorden als offer, verzoening, sterven voor onze zonden, plaatsvervanging, dat zo beladen en belaste woord genoegdoening/satisfactie, woorden, waarmee veel mensen moeite hebben gekregen, die ze niet zo makkelijk meer in hun mond nemen, woorden waar je vaak ook moeilijk bij kan, en die vroeger wel heel vaak in de kerk klonken, nog wel eens op een manier dat je er juist *geen* contact mee kreeg. Ze kwamen nog wel eens tot je op een manier dat velen er eerder vervreemd van raakten dan dat die woorden je aanspraken en raakten.

4. Al *dat* soort woorden, waarmee toch iets aangegeven werd van de betekenis van zijn gang voor ons, ontbreken in de apostolische geloofsbelijdenis. Alleen de weg zelf wordt weergegeven. 'Een hele rij van *feitelijkheden*' zei iemand op het groothuisbezoek, de week daarvoor. Zo komt het over. Zo beleven we dat toch blijkbaar ook, alsof het feitelijkheden zijn. Zo zijn we er ook in opgevoed. En het is moeilijk, zo merk je dan, om daarvan los te komen, om die weg anders te gaan zien, om er een spirituele weg in te herkennen.

Wij beleven al die dingen die genoemd worden, lijden, dood, begraven, zijn nederdaling, zijn opstanding en hemelvaart en zijn zitten aan de rechterhand van God als allemaal *afzonderlijke* gebeurtenissen, waar

het feitelijk (*sic*) om één geheel, ik kan beter zeggen, om één (vloeiende) beweging gaat, waarbij zijn dood niet losgemaakt mag worden van zijn opstanding en zijn opstanding niet van zijn kruisiging. Maar daartoe zijn wij wel sterk geneigd. Dat zal met onze historische manier van kijken van doen hebben. Die heeft ons ertoe gebracht om alles wat er in de apostolische geloofsbelijdenis over zijn gang gezegd wordt, te beschouwen als historische gebeurtenissen, waarbij we dan met zoiets als de hemelvaart in de knoop komen, omdat we dan zeggen dat zoiets toch niet kan.

Denk je dat het hier om historische feiten gaat, ja, dan kan je ze allemaal los van elkaar zien, maar kijk je vanuit het geloof zelf, dan ben je in staat om te zien dat al die dingen samen: lijden, sterven, opstanding en hemelvaart, allemaal bij elkaar één weg willen aangeven.

Eén beweging die op verschillende manieren is te duiden: bijvoorbeeld dat koningschap eigenlijk niets voorstelt, als diegene niet van dienen weet, als diegene de voeten van de anderen niet wil wassen, *of* dat je het leven pas echt kan winnen, als je het uit handen durft te geven *of* die ontdekking dat liefde niet een kwestie is van geven en nemen, maar dat echte liefde alleen maar weet van jezelf weggeven en/*of* dat liefde in staat is om te vergeving te schenken. Kijk, gemeente, over die weg van Messias Jezus is niet op één manier te spreken. Dat gebeurt ook in het Nieuwe Testament; tal van beelden worden er daar gebruikt. Beelden die ik, als ik eerlijk ben, misschien wel wat liever in het apostolicum zag dan deze 'feitelijkheden', zoals diegene zei. En je kunt begrijpen wat hij zegt, meer nog in wat hij niet zegt, namelijk dat het nu in de apostolische geloofsbelijdenis nu zo gezegd wordt dat het niet erg dichtbij je komt. De spiritualiteit ontbreekt erin.

5. Bij het begin van die weg wil ik vandaag stilstaan: 'die geleden heeft.' Velen zullen daar direct achteraan zeggen: 'die geleden heeft onder Pontius Pilatus'. Hoe gebruikelijk het ook mag zijn om dat zó te zeggen, het doet geen recht aan de geloofsbelijdenis. Dat 'onder Pontius Pilatus' moet bij het vervolg gelezen worden: 'onder Pontius Pilatus is gekruisigd'. U moet zelfs weten dat deze zin ('die geleden heeft') vroeger zelfs ontbroken heeft!

'Die geleden heeft.' Weet u wat mij nou eigenlijk het beste lijkt, als ik nou even mijn mond zou houden, zodat u dat tot u door kan laten

dringen, die woorden, zodat je dat tot je door kan laten dringen in een wereld waar zoveel geleden wordt. Daar raak je dan toch diep van ontroerd, dat dat het allereerste is dat je dan van Hem te horen krijgt: 'die geleden heeft.' Dan moet een mens, ... dan moet een mens die lijdt, toch in elk geval betrokkenheid voelen, weten dat je niet alleen staat in jouw lijden, in elk geval weten dat je lijden *gedeeld* wordt! Dat er iemand is die het lijden zelf kent, die weet wat het is, die weet wat je dan doormaakt.

6. Ik las u Lucas 9 voor, die passage over de belijdenis (!) van Petrus. Een cruciaal gedeelte. Die precies in het midden van het evangelie staat, als u mij goed begrijpt. Hier vindt de wending plaats die zo karakteristiek is voor het evangelie. Waar je dan na het voorgaande helemaal het idee hebt dat je in het Koninkrijk terecht bent gekomen, getuige die overvloedige maaltijd die bereid wordt, op een plek dat je dat toch echt niet verwacht (9:10-17), zie hoe er dan uiteindelijk toch *eentje* Hem herkent, na zo'n messiaanse maaltijd: dat moet toch de Messias. Dan zijn wij op het hoogtepunt van het evangelie, met die herkenning. Daar gaat het tenslotte steeds om in het hele evangelie.

En dan .... ? Dan klinken er direct daarna totaal andere woorden. Woorden die daar helemaal niet bij passen, zou je toch zeggen. Het zijn toch niet bepaald dingen die bij een Messias horen, toch? 'De Mensenzoon moet veel lijden .....!' Dat is het eerste dat hij dan zegt, op zo'n moment! Kan u hem nog volgen?

Goed, een mens heeft tijd nodig, zoals Petrus dat nodig heeft, om te ontdekken wie Hij (Jezus) is. Dat kan eigenlijk niet verbazen! Wie van u houdt er nou rekening mee dat er dingen in je omgeving gebeuren die met God van doen hebben, in wie je iets het koningschap van God herkent. Dat zou bij ons toch ook even duren. Goed, je kunt mooie dingen zien, je kan heil in deze wereld meemaken, maar om dat nu op God zelf terug te koppelen, we doen het niet snel, niet makkelijk. Misschien omdat we Hem toch niet echt op ons vlak verwachten?

Een mens heeft tijd nodig, zoals dat ook voor de apostolische geloofsbelijdenis geldt. Ook daar heb je tijd voor nodig, om in de gaten te krijgen wat men nou eigenlijk met deze formuleringen tot uitdrukking wil brengen. Dat geldt ook bij de evangeliën. Die vraag krijg je niet direct beantwoord. En bedenk dat je op het moment dat je antwoord zou kunnen geven, dat je dan woorden naar je toe krijgt

zoals dat bij Petrus het geval is, woorden die daar toch eigenlijk geheel mee in strijd zijn, die je nu niet direct met het voorgaande zou kunnen rijmen. Op dat moment dat je het in de gaten krijgt wie Hij is, of dat dat nu uit jezelf gebeurt, of omdat je dat van boven geopenbaard krijgt, houd er dan maar rekening mee dat je geheel andere woorden te horen krijgt. Zoals dat eigenlijk ook in de apostolische geloofsbelijdenis gebeurt. Je hebt nog maar amper gehoord dat Hij uit de hemel afkomstig is, of u moet de eerstvolgende zin horen: 'die geleden heeft ..'

7. Wat ermee gezegd wil zijn, wat *Hij* ermee wil zeggen: 'Weet dat er aan die weg van Mij nog een andere kant zit, die ik niet zal ontlopen, omdat dat vóór mij ook niet is gebeurd. Iedereen, door God geroepen, heeft tegenkanting gekend, is dwars gezeten, de boodschap die gebracht werd, bij de vuilnisbak gezet. Mensen die jou en je boodschap niet hoeven, niet moeten, en die je dat ook heel duidelijk laten weten, ja die je zelfs wel om zeep willen brengen, als ze daarmee jouw verhaal kunnen uitschakelen. Dat alles dat gebeurd is, dat zal mij ook overkomen, ik ga er niet aan voorbij.'

8. '*De Mensenzoon* moet veel lijden ...'. Ziet u de verandering? Waar Petrus hem net daarvoor nog de *Christus* had genoemd, waar hij Hem aan de kant van God plaatste, daar doet hij dat zelf niet! Zou u dat alstublieft vast willen houden, niet alleen de komende week, maar ook daarna: dat Hij zichzelf niet aan de kant van God, maar aan onze kant ziet. Hij noemt zichzelf immers *Mensenzoon*! U weet wat die aanduiding betekent. 'Zoon van ..' betekent 'helemaal behorend bij'. Helemaal behorend bij ... God, nee helemaal behorend bij mensen, bij u en mij. Wat Hij u en mij wil laten horen, weten, zien is dat Hij aan onze kant staat.

De Mensenzoon *moet* veel lijden. Moeten? Ja, moeten! Dat *moeten*, waar wij altijd zoveel moeite mee hebben, maar het is een moeten, omdat u er bent, omdat hij niet aan ons lijden voorbij wil en kan.

Dat moet, ja! Inderdaad, dat moet. Zou dat niet gebeuren, Hij zou niet aan onze kant staan!

9. We kennen de traditie om te mediteren niet echt. Om verderop in de week nog eens stil te staan en bezig te zijn met wat we zondags

gehoord hebben, om dat nog eens heel diep bij je naar binnen te brengen.

Misschien moeten we daar toch nog eens mee beginnen, deze week wellicht al, stilstaan bij dit artikel 'die geleden heeft ..', stilstaan bij die woorden uit het evangelie, over het lijden van de Mensenzoon, en misschien moet je alleen al die titel Mensenzoon in je laten resoneren: Hij die helemaal bij mensen hoort, Hij die helemaal bij mij hoort. Meditatie om daarvan vervuld te raken, van die feitelijkheid (!) dat Hij, de Here God, niet aan het lijden van mensen voorbijgaat, dus ook niet aan dat lijden van u en mij!

*Zondag Sexagesima, 15 februari 2009
Bethelkerk, Den Haag-Loosduinen*

Schriftlezingen: Matteüs 2:1-12; Matteüs 27:11-26

ONDER PONTIUS PILATUS GEKRUISIGD

1. Daar willen we in deze Veertigdagentijd mee bezig zijn, met het hart van de apostolische geloofsbelijdenis, met wat als de kern van het christelijk geloof gezien wordt, die kern die tot uitdrukking komt in deze woorden over Messias Jezus: 'die geleden heeft, onder Pontius Pilatus gekruisigd, gestorven en begraven, nedergedaald ter helle, ten derde dage wederom opgestaan uit de doden, opgevaren ten hemel, zittende ter rechterhand Gods, des almachtigen Vaders, vanwaar Hij komen zal om te oordelen de levenden en de doden.' Aan de manier, waarop ik het uitspreek, hoort u dat het om één geheel gaat, dat het één beweging is, waaruit je eigenlijk niets kan losmaken. Alles hoort hier bijeen.

Wat we in deze Veertigdagentijd willen doen, is deze dingen uiteenleggen om zo het bijzondere van elk aspect van zijn weg in het oog te krijgen.

Vanmorgen mag u dan als thema zien staan: 'onder Pontius Pilatus gekruisigd, gestorven en begraven', zo had ik dat eerder gedacht, maar het is mij toch teveel. Ik wil met u kijken naar die allereerste woorden van de op de liturgie genoemde zin:

2. Twee weken, toen wij het hadden over 'die geleden heeft', zei ik al dat wij dat zo niet zeggen en zingen. Wij zeggen: 'die geleden heeft onder Pontius Pilatus, gekruisigd, gestorven en begraven', met daarin de gedachte dat je dat 'onder' toch min of meer verstaat als 'door': 'die geleden heeft door Pontius Pilatus'. U ziet, wat een komma niet allemaal kan bewerkstelligen: 'die geleden heeft onder Pontius Pilatus - komma - gekruisigd, gestorven en begraven' of 'die geleden heeft - komma - onder Pontius Pilatus gekruisigd.' Die komma moet staan, zoals in mijn laatste zin: 'die geleden heeft, onder Pontius Pilatus gekruisigd.'

U moet weten dat in vroegere versies van het apostolicum die eerste woorden 'die geleden heeft' er zelfs niet in hebben gestaan. Het begon

direct met 'die onder Pontius Pilatus is gekruisigd'. Dat lijden is er later om heel bepaalde redenen aan toegevoegd, in het kritische gesprek met de Griekse filosofen van de Stoa. Die beschouwden God per definitie als 'onlijdbaar', als iemand die niet lijdt. Nu moet ik daar wel onmiddellijk wat bij zeggen, want het woord 'lijden' heeft hier een andere betekenis dan bij ons. Bij ons is lijden verbonden met pijn en verdriet, maar het Griekse werkwoord 'paschein' - dat overigens niets met 'pascha' van doen heeft - staat tegenover: 'iets zelf doen'. Het gaat bij 'lijden' om passiviteit van jouw kant, om iets dat aan jou gedaan wordt. Deze (andere) betekenis kennen we overigens ook in onze taal. Denkt u maar aan 'lijdend voorwerp zijn', dan wordt er aan jou gedaan. 'Die geleden heeft' wil dus zeggen: 'die dingen heeft ondergaan, die van buiten op hem toe kwamen.' Je ziet dat dan ook in de lijdensaankondigingen gebeuren, wanneer er gezegd wordt, in Lucas 9:22: 'De Mensenzoon moet veel lijden' en dan krijg je direct daarna allemaal passieve zinnen, dan zijn het allemaal dingen die hem overkomen, die hij zal ondergaan - dan hebben we gelijk een goede weergave van het Griekse woord voor 'lijden', 'paschein', 'ondergaan' -. 'De Mensenzoon moet veel ondergaan: hij moet verworpen *worden* door de oudsten, overpriesters en schriftgeleerden en gedood *worden* en ten derde dage opgewekt *worden*.' Dat alles zich aan hem voltrekken, dat zal hij ondergaan, dat zal hij lijden.

3. En intussen is u vast ook wat anders opgevallen: dat, waar het apostolicum in deze rij Pontius Pilatus heeft opgenomen, daar noemt Lucas, en ook de andere evangelisten *hem* niet, maar worden wel de religieuze leidlieden genoemd: de oudsten, de overpriesters en de schriftgeleerden. Zij notabene zijn het die hem verwerpen. Zij hebben een beeld van hoe het allemaal moet, hoe het er godsdienstig allemaal uit moet zien. Daarbinnen past hij niet, met als gevolg dat ze hem eruit gooien: verwerpen: 'D'r uit, jij.'

Hadden de opstellers van de apostolische geloofsbelijdenis dat gedaan, die religieuze leidlieden in die beweging van Messias Jezus opgenomen, het zou *ons* gescherpt hebben op de vraag of deze Jezus Messias wel past binnen *ons* denken over God. Praat je met mensen over God, dan blijkt in hun definitie van God Jezus niet echt te passen. Dan blijken we zelf nog erg vast te zitten aan dat filosofische Godsbeeld van een God, van wie wij menen dat Hij alleen activiteit zou moeten

zijn. Dat eerste woord van de geloofsbelijdenis over God is toch wel heel erg bij veel mensen de definitie van God: de almachtige. Daar past Jezus met zijn lijden niet erg bij of in. Wij vinden dat God iets aan het lijden moet doen. Passiviteit, lijden, dat zijn toch bepaald geen zaken die in onze definities van God een plek hebben, laat staan dat je zegt dat het tot Gods wezen behoort, dat ze zijn kern zouden uitmaken!

4. En dan daarna, die woorden: 'onder Pontius Pilatus gekruisigd.' Ik merkte deze week bij mezelf dat ik dat 'onder Pontius Pilatus' niet alleen liet gelden voor de kruisiging, maar ook voor alle daarop volgende woorden: gestorven begraven (onder Pontius Pilatus) enz.. Is dat juist? Ik dacht het toch niet, je moet het mijns inziens alleen betrekken bij op dat 'gekruisigd', en niet bij alle daarop volgende zaken. 'Onder Pontius Pilatus gekruisigd.' Punt zou ik zeggen, maar dan moet u mij niet misverstaan. Ik wil daarmee niet zeggen: einde van de beweging, want dat is het natuurlijk niet.

5. Gemeente, je mag het toch opvallend noemen dat de opstellers dat eraan toegevoegd hebben, dat ze niet gezegd hebben: 'die geleden heeft, gekruisigd is, gestorven en begraven, nedergedaald ter helle ...', maar dat ze bij dat 'gekruisigd' de naam van Pontius Pilatus hebben genoemd. Wat doet deze uiterst bedenkelijke Romein in het credo? Is dat mm Jezus' dood aan het kruis van een historische setting te voorzien? Dat lijkt me wel wat erg magertjes. Te weinig ook in overeenstemming met de Schriften zelf, die deze Pontius Pilatus tenslotte een hele bepaalde rol in het geheel toekennen. Als de stadhouder kennen we hem - de NBV vertaalt met 'prefect' - maar dat woord 'stadhouder' is toch misschien wat teveel een woord uit onze eigen geschiedenis. Matteüs gebruikt hier dit woord dat bij ons dus met 'stadhouder' is vertaald), maar dat de lezer al eerder uit zijn evangelie kent. Nou *kennen* is een groot woord, want de vertalingen geven hetzelfde woord daar heel anders weer. De eerste keer dat het in het Matteüevangelie voorkomt, is in het verhaal van de wijzen uit het Oosten (2:6), in het Michacitaat: 'En Gij, Bethlehem, land van Juda, geenszins de minste onder de *leidsmannen* van Juda, want u uit zal een *leidsman* voortkomen die mijn volk Israël weiden zal'. Daar hebt u het woord, twee maal: onder de leidlieden (van Juda) en 'uit u zal een leidsman voortkomen.' Het woord komt weer terug in de

uitzendingsrede (Matteüs 10:18), waarin tot de leerlingen gezegd zal worden: jullie zullen geleid worden voor *stadhouders* (had de NBG-vertaling) en koningen.

Kijk, gemeente, daar gaat het in het evangelie om: als je daarvoor komt te staan: wat doe je dan? Je zou kunnen zeggen: dat geleid worden voor stadhouders en koningen, dat geleid worden voor de politieke leiders functioneert als een testcase, als een beproeving, om dat woord te gebruiken, dat op deze eerste zondag in de Veertigdagentijd het kernwoord vormt. De vraag is of je dan ook nog staat, voor je zaak.

Maar u begrijpt nu ook, als er eerst van het kind gesproken wordt dat als een leidsman die zijn volk Israël weiden zal, en als helemaal aan het slot van het Matteüsevangelie van een leidsman gesproken wordt, maar dan onder een geheel andere naam, dat er als de één voor de ander geleid wordt, dat er dan twee leidsmannen tegenover elkaar staan, Jezus die aan het begin de leidsman genoemd wordt, en hier nu ook Pilatus. Zoals dat eerder aan het begin van het evangelie ook al het geval was, met *koning* Herodes en de *koning* der Joden, het kindeke Jezus.

6. Veel mensen willen zich nog wel eens ongemakkelijk voelen, als het vanaf de kansel over politiek gaat, daar zou de verkondiging zich buiten moeten houden, de dominee zou daar zijn mond over moeten houden, maar dan hebben we vandaag toch een drievoudig probleem. Allereerst al door het begin van het Matteüsevangelie, met de spanning tussen Herodes en Jezus, en aan het eind opnieuw met de spanning tussen Pilatus en Jezus. Waar hij aan het begin nog weerloos was, maar Herodes al gauw in de gaten had dat hij in dit kind een concurrent had, daar mag hij niet zelf naar Pilatus toegaan, hij wordt naar hem toegebracht, maar hoe zal hij zich dan gedragen? Dan gedraagt hij zich als dat lam dat zijn mond niet open deed, waar Jesaja (hoofdstuk 53) over sprak, waar het om de beschuldigingen gaat die door de religieuze leidslieden tegen hem ingebracht worden, en daar zegt hij op Pilatus' vraag of Hij de koning der Joden is, dat woord van de magiërs uit het Oosten, alleen: 'Gij zegt het.'

Een drievoudig probleem, zo zei ik, want dan zijn er tenslotte die woorden uit het apostolicum: 'onder Pontius Pilatus gekruisigd'. Wat de apostolische geloofsbelijdenis wil laten horen, is wie voor die kruisdood ten laatste verantwoordelijk is te houden: hij Pontius

Pilatus, ook al denkt hij zijn handen in onschuld te kunnen wassen, maar ook dat hij, Messias Jezus, voor die politiek consequenties niet wegdoek, maar ze ten volle op zich nam.

Daar ligt, dunkt me, voor ons de vraag, of ook wij de politieke consequenties durven trekken voor onze keuze om messiaans door het leven te gaan. Het is de vraag naar onze bereidheid om te lijden.

*Zondag Invocabit, 1 maart 2009
Bethelkerk, Den Haag-Loosduinen*

NEDERGEDAALD TER HELLE

1. Ze zijn in het verleden een bekend begrippenpaar geweest: hemel en hel. Een bekend begrippenpaar, maar dat niet alleen, ook een begrippenpaar dat lange tijd een centrale plaats in het geloof heeft ingenomen. Hemel en hel waren de twee plekken, waar een mens na zijn dood naar toe kon gaan. De één, de gelovige, ging naar de hemel en de andere, de ongelovige, ging naar de hel. Als daardoor iets duidelijk werd, was het wel de centrale plaats die geloof innam. Dat geloof zorgde ervoor, waar je later terecht kwam, en of je goed terecht kwam of niet. In de vroege kunst is dat nog altijd goed te zien: die grote rol die de hel heeft gespeeld in het geloof. Velen zullen dan denken aan schilderijen van Hieronymus Bosch die er een meester in was om de hel te schilderen in al zijn vreselijke facetten. Maar hij was in zijn tijd echt niet de enige. Het formaat van deze schilderijen wilde ook nog wel eens buitenproportioneel zijn. Gaat u maar kijken in de grote musea in Brussel en Antwerpen. Als die schilderijen ergens voor moesten zorgen, dan wel het wel om de kijker angst in te boezemen. Die vreselijke beelden van de hel moesten ervoor zorgen dat de beschouwer niet zo leefde dat hij daar terecht zou komen.

2. Zouden we hier vanmorgen over dit begrippenpaar een enquête houden, dan zou het me niets verbazen, als zou blijken dat het begrippenpaar voor de meesten van ons niet meer zo erg leeft, dat het paar n het geloofsleven van velen geen grote rol meer speelt. Ik moet me nauwkeuriger uitdrukken, ik heb het idee dat we van het begrippenpaar alleen de hemel nog hebben overgehouden. De hel is er langzamerhand (?) uit weggeleden, zo kan je misschien wel zeggen, zoals wel met meer dingen van het geloof is gebeurd. Je ziet het ook terug in de vertalingen. In de Statenvertaling komt u het woord nog met grote regelmaat tegen, in de NBG-vertaling is dat al een stuk minder, in de Nieuwe Bijbelvertaling is de hel helemaal verdwenen.

Zoals we ook van de duivel, satan, engelen 'ontdekten' dat ze niet bestonden. U moet hier even letten op dat woord 'bestonden'. Want zo hebben we er altijd tegenaan gekeken, en we zijn er nog niet vrij van om ons de dingen van het geloof als realiteiten voor te stellen. Dat hebben we op de één of andere manier nodig voor ons geloof. En zoals dat gebeurde met de duivel/satan, met de engelen - hoewel die laatsten toch weer terug lijken te zijn, zo ging dat ook met de hel. Ook daarvan zeiden we, dat hij er niet was, dat hij eigenlijk nooit geweest was en dat mensen er in het verleden ten onrechte bang mee waren gemaakt. Het ontmythologiseringsproces in volle gang en dat leek, dat lijkt niet meer op te houden. Steeds meer zaken uit de wereld van het geloof moeten het ontgelden. Kerk en theologie hebben daar zelf hard aan meegedaan, maar zijn niet meer goed in staat om deze dingen van het geloof zo naar voren te brengen dat mensen weer begrijpen waar het met die beelden om gaat.

Die omwenteling is nog steeds niet overal gemaakt. We blijven maar steeds denken dat het om realiteiten zou gaan, die onafhankelijk van ons zouden bestaan, terwijl het om beelden gaat, waarbij we ons dienen af te vragen wat ze te betekenen hebben, en die ons ergens toe willen aanzetten.

3. 'Nedergedaald ter helle', zó in die formulering kennen we dit geloofsartikel. En zo zingen we het ook. Gemeente, nu heb ik met betrekking tot de apostolische geloofsbelijdenis nergens behoefte om een correctie aan te brengen, maar die behoefte heb ik bij dit artikel wel. Het verbaasde me van heel wat boeken die ik deze dagen in verband met dit artikel doorkeek, dat er amper gevraagd wordt hoe het met het Bijbelse gehalte hiervan zit. Kan je voor alles wat om dit artikel heen staat: zijn lijden, de kruisiging, zijn sterven en zijn begravenis, wel verwijzen naar passages uit het evangelie, maar hoe zit dat met dit 'nedergedaald ter helle'? Zou u nou een verhaal of een tekst kunnen aangeven, waar sprake is van Jezus' nederdaling ter helle? Ik heb niks kunnen vinden. Die tekst is er eigenlijk niet. Eén tekst, 1 Petrus 3, wordt in dit verband nog wel eens genoemd, maar lees je een beetje zorgvuldig, dan zie je dat deze tekst eerder met zijn opstanding dan met de nederdaling ter helle van doen heeft. Hier wordt gesproken over Christus die in de geest is heengegaan om tot die geesten in de gevangenis te prediken die ten tijde van de zondvloed gehoorzaam zijn

geweest. Het woord 'hel' mag dan zelf in de tekst niet voorkomen, maar die zag men terug in die woorden 'in de gevangenis'. We mogen hier met een ongelooflijk lastige tekst van doen hebben, het aantal interpretaties is niet te overzien, de tekst kent een ongelooflijke lange lijst van mensen die met 1 Petrus 3 bezig zijn geweest, wat in elk geval duidelijk wordt, dat is dat hier geen sprake is van eerst een nederdaling en daarna zijn opstanding. Maar dan vindt hier een verkondiging plaats, ja inderdaad 'in de gevangenis', maar dan wel van iemand die door de Geest is levend gemaakt, zoals de tekst zegt, en 'in die geest' heeft hij verkondigd. Het is kortom de Opgestane die dat werk verricht. En dan is er verder nog de vraag wat er bedoeld wordt met dat 'in de gevangenis'. Waar heeft Petrus het dan over? Wordt het dodenrijk hier voorgesteld als een gevangenis? Het zijn vragen die ik hier vanmorgen wil laten rusten. Wat ik u vanmorgen alleen wilde laten zien, is dat deze tekst niet gebruikt kan worden om de nederdaling ter helle te onderbouwen.

4. U weet dat het Latijn eigenlijk altijd de taal van de kerk is geweest. Het is goed om daar nu aandacht aan te schenken. Want wat staat er dan in het Latijn? Dan zou je op basis van dat 'ter helle' toch verwachten dat er het Latijnse woord voor 'hel' zou staan. Mocht u geen Latijn kennen, dan kent u dat woordje toch wel door het woord 'inferno' (dat in onze taal de betekenis heeft van 'vuurzee'). Dat zou je dan toch verwachten dat dat woord 'infernum' er had gestaan: 'descendus ad infernum': 'afgedaald naar de hel', maar dat staat er nou net niet. 'Descendus ad inferos' staat er: 'afgedaald, neergedaald naar beneden, naar onderen'. Ik moet het nog weer iets anders zeggen, en u begrijpt helemaal waar het om gaat: 'afgedaald naar de onderwereld'. Kijk dat is de vertaling van het Hebreeuwse woord *sjē'ol*, het woord dat zoveel betekent als 'dodenrijk'. En dat moet u dan niet begrijpen als 'het rijk van de dood' (als abstractum), maar als het rijk van de doden, het rijk waar de doden verblijven'. Hoe dat Hebreeuwse woord voor 'Sje'ol in het Nieuwe Testament is vertaald? In elk geval een groot aantal keren met een woord dat we kennen uit de Griekse godenwereld, met het woord '*Hades*'. Daarnaast is ook sprake van '*abyssos*', dat vaak vertaald is met 'afgrond'. Letterlijk betekent het 'eindeloos diep'. Dat is een woord dat diverse malen in het boek Openbaring voorkomt.

Waar wij dus zeggen en zingen 'nedergedaald ter helle', daar moet u dus eigenlijk steeds denken dat het dan gaat om zijn afdaling in het dodenrijk.

5. Nu moet u weten dat deze woorden 'nedergedaald ter helle' niet van het eerste begin in het apostolicum (=de Romeinse doopbelijdenis) hebben gestaan, het is er pas vanaf de tweede helft van de vierde eeuw aan toegevoegd, op het concilie van Sirmium (355 na Chr.). En wat zou je dan graag die uitleg horen die ze er toen hebben gegeven, waarom ze meenden dat die woorden er toch beslist nog aan toegevoegd moesten worden, tussen: *begraven* en *ten derde dage wederom opgestaan van de doden*. Nee, gemeente, heel dat denken over de hel zoals wij dat kennen, vanaf de Middeleeuwen, dat kende men in die tijd nog niet. Dat is dan ook het beeld dat we echt los moeten laten. We moeten terug naar het Bijbelse beeld, want van een nederdaling ter helle met al die latere beelden van de hel die daarbij horen, weet de Schrift niets. We moeten daarvoor naar die eerste betekenis van 'inferos', naar 'de onderwereld', nog explicieter: het dodenrijk. En vervolgens moeten we kijken naar de plaats waar het tussenin staat, want uit die plek valt wel degelijk iets af te leiden. Het gaat om *begraven*, en dan: *afgedaald in het dodenrijk, ten derde dage wederom opgestaan van de doden*. Hoort u het? Om die combinatie gaat het: 'afgedaald in het rijk van *de doden*' - wederom opgestaan van *de doden*'. Zou ik u hier de Griekse woorden uit het Nieuwe Testament laten horen, dan zou u de ene keer horen: wederom opgestaan, *weg van (apo)* de doden, maar er komt in het Nieuwe Testament nog een andere formulering voor: dat is: opgestaan *uit (ek)* de doden. Oftewel: nu losgemaakt uit het dodenrijk, niet meer in de greep van het dodenrijk verkerend.

6. Kijk gemeente, dan komen we toch, al is het misschien heel langzaam, bij iets van een betekenis van deze woorden, nu we gezien hebben waar het om gaat: om afdaling in het dodenrijk, en nu we ook gezien hebben hoe deze woorden in relatie staan met de direct daarop volgend: ten derde dage wederom opgestaan van de doden. Als er iets volstrekt niet in het ongewisse gelaten mag worden, zo moeten ze toentertijd gedacht hebben, dat is dat hij echt dood is geweest, dat hij echt ons lot gedeeld heeft. Daarom hebben ze deze zin eraan toegevoegd, in een tijd dat er stemmen opgingen die zeiden dat Jezus

schijndood is geweest. Er mag dan wel gezegd worden dat hij gestorven is en dat hij begraven is, maar hij was niet echt dood. En ze hebben erbij gedacht dat het ook niet gepast zou hebben bij de zoon van God, wanneer hij echt dood was. Dat is één kant, waar ik uw aandacht voor moest vragen, maar er is ook nog iets anders. Daarvoor moet u weten dat dood in de Bijbel veel minder die fysische betekenis heeft dan bij ons. In de Bijbel heeft de dood een veel existentiële karakter. Daarom lezen we ook Psalm 88, want daar komen al die existentiële kanten die er aan de dood vastzaten, zo indringend naar voren. Dood heeft zoals in de Bijbel ook op andere plaatsen steeds het geval is, die betekenis, die ook zo sterk in Psalm 88 aan de orde is, van afgesneden zijn van de gemeenschap, van de gemeenschap van mensen, maar ook van de gemeenschap van God.

Kijk, dan proef je toch steeds meer wat met dat beeld van het 'afgedaald in het dodenrijk' gezegd wil worden. Die buitenste duisternis, die je in je leven kan kennen, dat gevoel van volstrekte eenzaamheid, niemand die je vasthoudt, niemand die naar je omziet, geen mens, geen God, kijk, dat alles, dat heeft Hij gekend, daar is Hij niet buiten gebleven, dat heeft Hij niet van zich weggehouden, daar heeft Hij deel van uitgemaakt. Om een beeld uit de gevangenis te gebruiken, waar dat gevoel van afgescheiden zijn zo goed wordt gekend, dan zou je zeggen: Hij heeft de isoleercel geproefd. Zover is hij gegaan: Hij heeft in de isoleer gezeten. Hoe zal een kind van Hem zich dan ooit nog eenzaam kunnen weten?

*Zondag 'Laetare', 22 maart 2009
Bethelkerk, Den Haag-Loosduinen*

WEDEROPSTANDING DES VLESES

1. Het zijn de twee laatste artikelen van de apostolische geloofsbelijdenis: de wederopstanding des vleses en een eeuwig leven. We spraken er een aantal weken geleden over op de seniorendag. Wat mij toen opviel, was dat veel mensen dan toch met name moeite hebben met 'de wederopstanding des vleses' en veel minder met 'het eeuwige leven'. Sommigen hebben überhaupt moeite met '(de) opstanding'.² Bij anderen zit het toch met name in dat tweede deel, in dat: '... des vleses.' Eén iemand drukte dat zo uit, hij zei: 'Het vlees is moeilijk.' Anderen zeggen dat ze dat niet geloven. Sommigen voegen eraan toe dat ze wel in een geestelijke opstanding geloven. Wat ze daar dan precies mee bedoelen, hebben we op dat moment maar even laten liggen.

2. *Wederopstanding des vleses en eeuwig leven* zijn de toekomstbeelden die de apostolische geloofsbelijdenis ons aanreikt. Vanaf de zestiger jaren van de vorige eeuw hebben we oog gekregen voor andere Bijbelse toekomstbeelden, in het bijzonder het beeld van het Koninkrijk van God als ook dat van de nieuwe hemel en de nieuwe aarde, waarop gerechtigheid woont. Die andere beelden waren ons enerzijds te individualistisch, en anderzijds te weinig aards. Ze stonden te weinig in verband met de wereld waarin we op dit moment leven. De hoop was gericht op de vernieuwing van deze wereld, veel minder in verband staand met een leven in het hiernamaals. Daarmee zagen we de beelden van het apostolicum mee verbonden.

De beelden kwamen, zo leek het, min of meer tegenover elkaar te staan, waar ze in de Schrift vaak elkaar raken, ja zelfs diverse keren varianten van elkaar blijven te zijn. Kijkt u bijvoorbeeld maar even in

---

² Er zitten heel sterk twee kanten aan de opstanding (van Jezus): enerzijds beleden (in navolging van Paulus) als het fundament van het geloof, anderzijds door veel mensen als struikelblok beleefd.

het verhaal van de rijke man (Matteüs 19:16-26, Marcus 10:17-27, Lucas 18:18-27). Daar begint het met de vraag: 'Wat moet ik doen om *het eeuwige leven* te beërven?' en even verderop is sprake van moeite/moeilijkheid om het *koninkrijk van God* binnen te gaan.

3. Jammer dat de opstellers alleen die toekomstbeelden (van wederopstanding des vleses en het eeuwige leven) opgenomen hebben? Ja, zeker, dat is jammer. Die andere toekomstbeelden moeten er beslist bij gedacht worden. Toch is het aan de andere kant ook weer niet helemaal onbegrijpelijk dat deze toekomstbeelden erin staan, ik moet eraan toevoegen, dat deze beelden het slot vormen van de apostolische geloofsbelijdenis. Want dat past wel helemaal bij de rest, bij wat eraan voorafgaand gezegd is.

Het apostolicum bestaat uit drie delen; het is trinitarisch van karakter, u moet (wel) zien dat het tweede en het derde deel parallel aan elkaar lopen: het tweede deel over het geloof in Jezus Christus, en het derde deel: over het geloof in de Heilige Geest. Beide delen 'eindigen' met ..... de opstanding!

4. Deze week hiermee bezig zijnde, lezen wat anderen over de wederopstanding gezegd hebben, viel me op hoe er telkens over de wederopstanding gesproken wordt zonder dat iemand ook maar verwijst naar Jezus' opstanding. Daarom ook lasen we uit 1 Korinthe 15 niet alleen dat stuk dat gaat over de (algemene) opstanding der doden, maar ook het stuk over Jezus' opstanding, dat daaraan voorafgaat.

Paulus koppelt ze heel nadrukkelijk: Jezus' opstanding en de opstanding der doden. 'Eerstgeborene der doden' wordt Jezus door hem genoemd. De lezer kan/mag eruit concluderen dat het bij die ene niet zal blijven.

5. Nu doet zich iets opmerkelijks voor - wat ik zojuist zei, mag als een voorproefje daarvan gezien worden -, want waar velen Jezus' opstanding wel als kern, als hart van het christelijk geloof zien, daar is dat anders waar het gaat om de wederopstanding of de opstanding der doden. Wat je dan ontdekt, is dat mensen veel makkelijker hun moeite uiten over de wederopstanding des vleses dan dat ze dat doen bij

Jezus' opstanding.³ Vraag je aan mensen of ze in de opstanding (van Jezus) geloven en vraag je of ze in de opstanding der doden (=de wederopstanding des vleses) geloven, dan zal je, zo heb ik gemerkt, bij dezelfde mensen nog wel eens verschillende antwoorden krijgen. Opmerkelijk? Ja toch! Het gaat tenslotte om hetzelfde! De beelden zijn identiek! Zou het komen, doordat er andere bewoordingen gebruikt worden - bij Jezus: 'ten derde dage wederom opgestaan uit de doden', en aan het slot: 'de wederopstanding des vleses', dat men niet in de gaten heeft dat het hier om hetzelfde gaat? Ik zou het bijna denken. Wat de apostolische geloofsbelijdenis hier verwoordt, is dat wij aan dezelfde toekomst deel krijgen als waaraan Hij, Jezus Messias, deel gekregen heeft. Dat de opstanding die hem ten deel is gevallen, ook ons ten deel zal vallen.

6. Gemeente, nu moet ik hier even iets anders naar voren brengen, iets dat we nodig hebben om het straks nog weer beter te kunnen verstaan waar het met de wederopstanding des vleses om gaat.

Waar gaat het nu om bij het geloof in de wederopstanding? Gaat het dan om een toekomstige realiteit? Ik heb het er al wel vaker met u over gehad. Wij zijn geneigd om de dingen van het geloof als realiteiten voor te stellen, om het met woorden van ds. Klaas Hendrikse te zeggen, als net zulke realiteiten als appeltaart. Zo functioneren de dingen van het geloof bij ons.⁴ En daar is beste het nodige van te begrijpen. Hendrikse zou daarover wel wat milder mogen spreken, mogen laten zien dat hij deze spreekwijze wel begrijpt, maar je moet tegelijkertijd ook zeggen - daar ga ik geheel met hem in mee - dat we met het geloof die kant niet op moeten, het brengt ons op een verkeerde spoor, het brengt ons in spanning met de wetenschap, en dat moet niet, en dat hoeft ook niet. Aan die kwestie van de realiteit van het geloof gaat nog iets vooraf. Dat is dat de taal van het geloof metaforische taal is, dat we in het geloof alleen maar in beelden kunnen spreken. Dat we over God alleen maar

---

³ Dat geldt in het bijzonder de kwestie van de lichamelijke van de opstanding. Die wordt bij Jezus' opstanding altijd sterk benadrukt, maar veel mensen vinden dat nu juist problematisch, als het gaat over de wederopstanding des vleses.

⁴ Als het over de toekomst van God gaat, dan wordt daarover in verschillende beelden gesproken. Ga je van realiteiten uit, dan zal je ook al snel, als je ze naast elkaar legt/met elkaar gaat vergelijken, op problemen stuiten. Dan passen ze niet.

in beelden kunnen spreken. En dat doen we dan ook. Neem Psalm 23. Om tot uitdrukking te brengen wie God is, gebruikt de dichter daar het beeld van de herder: 'De Heer is mijn herder', waar een andere dichter elders God als een rots of een burcht voorstelt. Het kan alleen maar in beelden. In beelden, ontleend aan onze realiteit!

7. Wordt ons de vraag gesteld, of je in de wederopstanding des vleses gelooft, dan kan je daar ook niet direct antwoord op geven. Ja, dat kan natuurlijk wel, maar dan weet je niet of de vragsteller hetzelfde beeld van opstanding der doden heeft als de vraagbeantwoorder. Op zo'n seniorendag merk je dat ook weer, dat iedereen daar zijn eigen beeld bij heeft, en zijn eigen moeite. De meeste aandacht gaat uit naar dat 'vlees', ik zei dat al, maar waar het met dat beeld nu eigenlijk om gaat, dat komt nauwelijks aan de orde; die vraag realiseren we ons niet echt. En juist ook, omdat daar altijd ook zo mee omgegaan is, vinden we het vaak ook heel moeilijk om daar een omschakeling in te maken, zo merk je dan. We denken het immers wel te weten wat daarmee bedoeld wordt. Het is ons eigenlijk best wel duidelijk, zo hebben we het idee.

Dat zou dan toch onze eerste vraag moeten zijn: klopt het beeld dat ik van 'wederopstanding des vleses' heb ook met de bedoeling van het Bijbelse beeld. Want dat moeten we dan intussen niet vergeten dat het om een beeld gaat, een beeld dat iets tot uitdrukking probeert te brengen.

8. Dan moet ik toch eerst (nog) een kleine correctie maken met betrekking tot 'wederopstanding des vleses.' Dat is een formulering, een wijze van uitdrukken die je zo niet in de Bijbel tegenkomt. Liever dan van wederopstanding des vleses te spreken, zou ik het Bijbels idioom willen blijven gebruiken: opstanding der doden. En dat is echt niet om daarmee het 'des vleses'-probleem te ontlopen. Het is veeleer om de koppeling met Jezus' opstanding directer in het vizier te houden, zoals Paulus dat doet, in dat prachtige hoofdstuk over de opstanding (in 1 Korinthe 15).

9. Om te begrijpen waar het bij (het geloof in) de opstanding der doden (=de wederopstanding des vleses) om gaat, moet je eerst bij Hem zijn, bij Messias Jezus, het hart van de apostolische belijdenis. Wat je dan

ziet, is dat zijn opstanding een verband kent (=in een verband staat): een verband dat begint bij zijn lijden: 'die geleden heeft, onder Pontius Pilatus is gekruisigd, gestorven en begraven, nedergedaald te helle .... ten derde dage wederopgestaan van de doden'. Kijk, gemeente, uit dat verband, uit die beweging kan/mag de opstanding niet losgemaakt worden. Zo leven zoals Hij, dat *mag* zinloos lijken, als je ziet dat dat op de dood uitloopt, maar het verhaal gaat, het Bijbelse verhaal vertelt dat dat nu juist niet opgaat. Diegene die dat zegt, houdt er geen rekening mee dat er voor God geen grenzen bestaan, ook niet waar het om de dood gaat. Die houdt er geen rekening mee dat die weg door de dood heen gaat, om ten laatste bij God zelf uit te komen. Kijk, dat is wat de apostolische geloofsbelijdenis ten laatste doet: laten horen waar messiaans leven op uitloopt: op een leven dat door de dood heengaat. Ja, ook een messiaan komt niet aan de dood voorbij, dat is impliciet in dat elfde geloofsartikel begrepen - het gaat om opstanding der doden -, maar een messiaan *weet ook* (?), gelooft dat dat geen zinloos, geen vruchteloos leven is. Die gelooft in de wederopstanding des vleses. En dan moet u weten dat dat 'des vleses' gewoon een ander woord is voor u en voor mij (met alles wat wij zijn).

10. Terug nu naar dat slot van de apostolische geloofsbelijdenis, terug naar de opstanding der doden, de wederopstanding des vleses om toch nog maar even de formulering van de apostolische geloofsbelijdenis te gebruiken. Ook hier gaat het niet zomaar om een enkele zaak. Je moet er een voorafgaande beweging bij horen. Nee, ik moet het anders zeggen: je moet jezelf een daaraan voorafgaande beweging zien maken, een beweging die sprekend op die van je Heer lijkt. Doe je dat, kijk dan mag je er ook op rekenen dat je uitkomt waar hij uitgekomen is, bij zijn God en Vader. Dan mag je erop rekenen dat die weg uiteindelijk niet doodloopt. U begrijpt, daar gaat het tenslotte om: om dat woordje 'uiteindelijk', of je dat gelooft.

11. Zou u mij vragen wat ik nou het meest verrassende aan de hele geloofsbelijdenis vind? Dan zit die verrassing toch eigenlijk aan het slot. Ik zei eerder dat de geloofsbelijdenis trinitarisch van karakter is. Het gaat over Vader, Zoon en Heilige Geest. Ja, als we ons geloof belijden, dan belijden we ons geloof in de Here God. Weet u wat ik zo verrassend vind, dat is dat de apostolische geloofsbelijdenis het daarbij

niet heeft gelaten. Ze heeft er nog wat aan toegevoegd: Ik geloof een heilige, algemene, christelijke kerk. Ja, ze heeft er aan toegevoegd dat wat voor Zijn Zoon geldt, dat dat ook zal gelden voor al zijn zonen en dochters.

Zijn Zoon: wederopgestaan uit de doden, dan zal dat ook voor al zijn zonen en dochters gelden. Hij maakt geen verschil. Als dat ons toekomstperspectief is, dan zou je toch gek zijn, als je zijn spoor niet volgt.

*3^e Zondag van de Voleinding, 23 november 2008
Bethelkerk, Den Haag-Loosduinen*

Schriftlezingen: Ezechiël 39:21-29 en Johannes 17:1-13 + 14-26

EN EEN EEUWIG LEVEN

1. Dat had ik eigenlijk het liefst eerst gedaan: u pen en papier geven en aan u vragen om op te schrijven wat u onder 'eeuwig leven' verstaat en te noteren wat daar uw beelden bij zijn, en hoe u daar tegenaan kijkt. Hoort het ook tot uw geloofspakket? En ik zou hopen dat u een eerlijk antwoord geeft op mijn vraag: of u daar ook naar uitkijkt, naar dat eeuwige leven?

In de apostolische geloofsbelijdenis staat dat 'eeuwig leven' helemaal aan het slot, samen met 'de wederopstanding des vleses'. Ze vormen de laatste dingen in de geloofsbelijdenis, *ta eschata* in het Grieks; ze maken in de theologie onderdeel uit van de eschatologie, de leer van de laatste dingen.

2. In gesprek met mensen merk ik vaak dat het hier om dingen gaat die hun vanzelfsprekendheid verloren hebben. Sommigen hebben deze dingen zelfs helemaal losgelaten, ze kunnen er niets mee; het lukt hun niet meer om in deze (laatste) dingen te geloven. Daar kunnen andere mensen van schrikken. En ook dat mag. Laten we elkaar die ruimte geven. Maar die mensen die ervan schrikken dat anderen daar niet meer in kunnen geloven, lukt het vaak ook niet om die ander in hun moeite behulpzaam te zijn. Dan begint hij/zij toch vaak ook te stotteren, en weet niet goed uit te leggen waarom dat voor hem/haar nu eigenlijk zo van belang is, waarom je toch eigenlijk niet zonder deze laatste dingen kan.

Ze mogen hun vanzelfsprekendheid kwijt zijn, dat is niet alles, want mensen zijn daardoor ook iets van hun houvast kwijt, dat met het geloof in deze laatste dingen gegeven was.

Wat ze vaak niet of minder in de gaten hebben, is dat ze zo de dood het laatste woord gegeven hebben, ja, dat de dood zo toch echt het laatste is. Laat ik het nog scherper formuleren om u de ultieme consequentie te laten horen. In deze beleving is de dood 'het laatste ding', behoort de

dood - in plaats van het eeuwige leven - tot de eschatologie. Ja, valt de eschatologie met de dood samen!

Zou je deze mensen vragen naar hun geloof dat alles met deze wereld toch goed komt, dan zou je nog wel eens raar kunnen opkijken, want dan lijken ze daarin wel te kunnen geloven. Opvallend toch eigenlijk, alsof er dan niet heel wat van een mens gevraagd wordt om te geloven. Dat is het ene. En het andere is dat veel mensen er weinig oog voor hebben dat die twee, het eeuwige leven en het koninkrijk van God, heel dicht tegen elkaar aan liggen, wat zeg ik, eigenlijk beelden zijn die hetzelfde tot uitdrukking zoeken te brengen. U moet het verhaal van de rijke man maar eens lezen (Lucas 18:18-27), waar het begint met: 'Wat moet ik doen om eeuwig leven te beërven?' en waar Jezus even verderop het andere beeld gebruikt, en spreekt van 'het binnengaan in het koninkrijk van God' (18:24-25).

Ik moet nog eventjes verder met die mensen die zeggen dat de dood het laatste woord *heeft* en het laatste woord *is*. Want wat zeg je dan *ten diepste* ....? Dan zeg je ten diepste dat het allemaal toch niks uitmaakt, omdat het toch allemaal op hetzelfde neerkomt. Het komt uiteindelijk neer op de dood, het ultieme niets.

Dat het allemaal toch niks uitmaakt, klinkt pijnlijk op een dag als vandaag. Het maakt toch allemaal niks uit: verzet of geen verzet. Het maakt toch allemaal niks uit, want het komt toch allemaal op hetzelfde neer: dictatuur of democratie. Helemaal op een dag als vandaag en op een dag als morgen, op 4 en 5 mei, dringt het juist zo ontzettend sterk tot je door dat er echt wel degelijk verschil is in de weg die je gaat. Het is het verschil tussen vrijheid en onvrijheid, tussen dood en leven!

3. Wat ik vanmorgen met u wil doen, is zoeken, zoeken naar de betekenis van 'eeuwig leven'. Maar het is goed om dan toch eerst terug te gaan naar de geloofstraditie, naar de apostolische geloofsbelijdenis. Daar staat dat 'eeuwig leven' helemaal aan het eind. Is dat een kwestie van chronologie? De schepping aan het begin, het eeuwige leven aan het eind (van de geschiedenis)? Ja, dat kan het krijgen, als je het geloof historiseert, als je de dingen van het geloof als historische categorieën beschouwt.

Maar nee, het staat aan het eind, omdat het daarop uitloopt. Het geloof zoekt daar te eindigen. De gelovige, moet ik zeggen, leeft in de verwachting dat het daar eindigt. Het gaat hier om het finale van het

geloof, om waar de weg van het geloof uiteindelijk eindigt. Dat is het eerste dat ik hier moet zeggen. Het tweede. In de apostolische geloofsbelijdenis volgt 'eeuwig leven' direct op 'en (ik geloof) de wederopstanding des vleses'. Wij zijn geneigd om het ene los te zien van het andere, alsof het om twee grootheden gaat, waarin je apart zou kunnen geloven.

Ja, dat geldt eigenlijk voor heel de geloofsbelijdenis. En zo wordt er ook steeds mee omgegaan. Moet u maar zien hoe de geloofsbelijdenis behandeld wordt, als de twaalf artikelen van het geloof, alsof het eigenlijk niet om één beweging zou gaan, waaruit je de dingen niet mag losmaken. Het hoort allemaal bijeen.

Maar goed, kijk je dan naar het eschatologische deel, kijk je dan naar het slot, dan moet u weten dat dat eeuwig leven niet kan zonder, los van de opstanding (der doden), 'de wederopstanding des vleses', zoals het in de geloofsbelijdenis wordt genoemd. Zonder opstanding der doden geen eeuwig leven. Zie Jezus. Opgestaan uit de doden en nu deelhebbend aan het eeuwige leven. Daar eindigt zijn weg, daar eindigt ook onze weg, als wij in zijn spoor treden.

4. Daar zit, eerlijk gezegd, ook altijd een beetje mijn moeite, als het gaat over de dingen van het geloof. Ze worden zo vaak uit hun verband losgemaakt. Losgemaakt uit de Schriften zijn ze een zelfstandig leven gaan leiden. Alsof dat zo kunnen: een eigen leven leiden.

Ben je met zo'n artikel bezig, dan zal je toch steeds moeten denken aan de plek, aan de plekken in de Schrift waar over deze dingen wordt gesproken, willen de dingen van het geloof niet hun eigen invulling gaan krijgen. Want dat gaat dan natuurlijk gebeuren. Een ieder gaat er het zijne of het hare bij bedenken, en voor je het weet, ben je heel ver weg van de oorspronkelijke bedoeling.

Een rondleiding door de Schriften zou ik vanmorgen moeten geven. Maar dat is toch meer iets voor het leerhuis. Een paar noties wil ik vanmorgen voor het voetlicht brengen:

a. Dan moet ik beginnen met erop te wijzen dat wij doen alsof er alleen maar sprake is van 'eeuwig leven', maar in de Schrift zelf staat daar iets tegenover. Het meest duidelijke voorbeeld laat ik u horen uit de eschatologische rede van Jezus in het Matteüsevangelie. Een rede die op precies dezelfde plek staat als onze rede uit het Johannesvangelie,

waar het hogepriesterlijke gebed het slot van vormt. In Johannes staat zijn afscheidsrede vlak vóór het passie- en paasverhaal. Hetzelfde is het geval met de eschatologische rede in Matteüs. U moet het slot horen, want daar hoort u van welke tegenstelling dat 'eeuwig leven' deel uitmaakt. Matteüs 25:46, het slot van de rede over de werken van barmhartigheid, zoals ze ook wel genoemd worden. Een paar jaar terug was het ons jaarthema. Vers 26. 'En dezen zullen heengaan naar de eeuwige straf, maar de rechtvaardigen naar het eeuwige leven.' Kijk, gemeente, ziet u het, dat is nu precies, waar het hier over gaat, dat is wat Jezus ons hier wil laten zien, *dat* er verschil is en dat het wat uitmaakt, dat het ene 'nergens toe' leidt, en het andere naar het eeuwige leven toegaat.

b. En daarmee ben ik ook direct bij een tweede notie. Want wat je telkens ziet, is dat er een beweging aan voorafgaat. Ik kan ook zeggen, er hoort een beweging bij. Jezus spreekt over het *gaan naar* ..... het eeuwig leven, zoals hij eerder bij de rijke man sprak over het *binnengaan* in het koninkrijk van God. En dan begrijp je ook dat het hier niet zozeer gaat om iets dat je overkomt, het eeuwige leven dat je ooit eens zal toekomen, als wel dat het te maken heeft met een weg die je gaat, en die ergens uitkomt, die ergens toe leidt. Mijn collega Nagel had het met Hemelvaart over de gemeente, de gelovige als golfbreker. Als ik dat naar deze zondag mag overbrengen, dat zou ik zeggen dat geloof als zodanig een golfbreker is, een golfbreker tegen dat idee dat het allemaal toch niks uitmaakt, tegen die opmerking die je maar al te vaak hoort: 'Ach, het leidt toch nergens toe, wat zou je je druk maken, wat zou je je inzetten? Wat heeft het voor nut? Niks toch.'

5. De ene weg loopt nergens op uit, en de andere gaat naar het eeuwige leven. In de geloofsbelijdenis staan alle kaarten op die ene poot van het eeuwige leven. Heel verrassend toch. Daar wordt alleen nog maar gesproken van 'eeuwig leven'. Dat is niet bepaald ons levensgevoel. Daar zitten we veel meer aan de andere kant. Dat het slecht gaat aflopen, helemaal als het zo doorgaat. De milieufilm van Al Gore mag dan achter de rug zijn, waarin we een uitermate somber beeld voorgeschoteld krijgen, als het zo doorgaat met het milieu van deze aarde, dat gevoel dat erachter zit, dat de dingen niet goed komen, dat zit er dieper bij ons in dan we denken. Dat merk je vaak in gesprekken,

als je even doorvraagt. Dan zitten we al gauw, waar het ook over gaat, op de sombere poot.

Kijk, gemeente dat maakt die poot van de geloofsbelijdenis nu juist zo bijzonder. Daar gaat het alleen maar over die andere poot. Daar komt die andere poot, dat het allemaal naar de verdommenis gaat, zelfs helemaal niet voor. Die hoor je niet. Alsof ie niet bestaat!

In de geloofsbelijdenis komt die niet voor. En ik denk dat ze daarvoor gekeken hebben naar dit gebed van een zoon met zijn vader. Ik weet niet hoe het u vergaat, maar ik voel gène, als ik Johannes 17 lees. Dat je zo in de intimiteit van twee 'mensen' betrokken wordt, had ik bijna geschreven, maar u begrijpt wel wat ik bedoel. Dat u en ik het mogen horen, is omdat het toch ook voor onze oren is bestemd: deze voorbede die Jezus hier voor ons doet. *Hogepriesterlijk* heet dit gebed. Hogepriesterlijk is het vanwege deze *intercessie*, vanwege deze *tussenkoms*t ten behoeve van ons.

Ik zei, ik denk dat ze daarvoor naar dit gebed hebben gekeken. Want waar Jezus op diverse andere plekken in het Johannesevangelie ook de andere poot, de andere kant laat horen, die kant die daar lijnrecht tegenover staat, die kant van het verlies, daar doet hij dat *hier* niet. Daar wordt ook bij hem de laatste keer dat het in het (Johannes)evangelie voorkomt, alleen van 'eeuwig leven' gesproken.

Ik las u toch maar het hele hogepriestelijk gebed voor, hoewel het leesrooster me alleen de eerste dertien verzen wilde laten lezen. Ik zal u nu verklappen waarom ik dat deed. Omdat u misschien mocht denken dat Jezus het verderop in dat gebed daar wel over zou hebben, over die andere kant die er toch ook is, die andere kant waar hij het eerder over gehad heeft. Ik betrapte mezelf er heel even op om hem (=Jezus) toch even in dat gebed te onderbreken en te zeggen: 'Vergeet u niets iets. Vergeet u nou niet om erop te wijzen dat er ook een andere kant is, dat er mensen zijn die een heel andere weg gaan.' Ja, je hebt zelfs de neiging om hem te waarschuwen: 'Denk nou niet direct dat het met alles en iedereen wel goed komt. U kent de wereld toch. U weet zelf ook van de haat die er kan zijn' (Joh. 17:14)? Of: 'Nou je zult er nog wel achterkomen hoe mensen met mensen omgaan. Je zult het nog wel zien.'

Gemeente, je kunt het bijna niet geloven dat hij zo alleen nog maar spreekt van 'eeuwig leven'.

Wat dat is, als je alleen nog maar die ene kant laat horen en zien?
Gemeente, dat kan alleen toch maar liefde zijn?

*Zondag 'Exaudi (=Hoor)', 4 mei 2008
Bethelkerk, Den Haag-Loosduinen*